

Warszawa, 2025

MINIPRZEDSIĘBIORSTWA SZKOLNE NA ŚWIECIE

Ekspertyza opracowana na zlecenie Warszawskiego Instytutu Bankowości

mgr Jakub Garncarz, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

mrg Magdalena Gołębiowska, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie



Dofinansowano w ramach sprawowania opieki Senatu Rzeczypospolitej Polskiej nad Polonią i Polakami za granicą w 2025 roku.

 **WARSZAWSKI
INSTYTUT
BANKOWOŚCI**

www.wib.org.pl



**POLONIJNA
AKADEMIA
PRZEDSIĘBIORCZOŚCI**

www.polonija.wib.org.pl



**Krajowe Centrum
Edukacji
Ekonomicznej**

www.kcee.edu.pl

O raporcie

WYDAWCA

Fundacja Warszawski Instytut Bankowości, 2025.

Spis treści

WSTĘP	4
1. Publikacje w Internecie.....	4
2. Wyniki prac naukowych nad miniprzedsiębiorstwami i spółdzielniami szkolnymi publikowane w postaci artykułów w czasopismach lub monografii.....	8
3. Krajowe Strategie Edukacji Finansowych na świecie.....	12
4. Doświadczenia szkół polonijnych za granicą	14
5. Miniprzedsiębiorstwa szkolne - doświadczenia Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości	15
6. Spółdzielnie uczniowskie w Polsce - Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej.....	21
Podsumowanie	23
Bibliografia	24

WSTĘP

Rozwój kompetencji przedsiębiorczych wśród dzieci i młodzieży stanowi dziś jeden z kluczowych elementów nowoczesnej edukacji, a miniprzedsiębiorstwa szkolne oraz spółdzielnie uczniowskie są jedną z najbardziej angażujących i praktycznych form ich kształtowania. W wielu krajach świata funkcjonują od lat jako sprawdzone narzędzie edukacyjne, pozwalające uczniom w bezpiecznym środowisku szkolnym doświadczyć realnych procesów gospodarczych: zakładania firmy, zarządzania finansami, planowania działań, pracy zespołowej czy analizy wyników. Dzięki temu młodzi ludzie mają możliwość zdobywania wiedzy i umiejętności, które w przyszłości zwiększają ich szanse na rynku pracy, podnoszą poziom przedsiębiorczości w społeczeństwie oraz sprzyjają budowaniu postaw odpowiedzialności i samodzielności.

Celem niniejszej ekspertyzy jest analiza i porównanie zasad działania miniprzedsiębiorstw prowadzonych przez uczniów w różnych krajach, a także identyfikacja najlepszych praktyk oraz skutecznych modeli organizacyjnych stosowanych w międzynarodowej edukacji przedsiębiorczej. Przegląd dostępnych publikacji internetowych, badań naukowych, strategii edukacji finansowej oraz doświadczeń organizacji wspierających przedsiębiorczość młodzieży pozwala zrozumieć różnorodność rozwiązań funkcjonujących na świecie, zarówno w systemach o dłu-

giej tradycji, jak i w inicjatywach rozwijanych w środowiskach polonijnych.

Ekspertyza obejmuje omówienie doświadczeń Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości, przedstawienie dorobku naukowego dotyczącego miniprzedsiębiorstw oraz spółdzielni uczniowskich, a także analizę strategii edukacji finansowej w wybranych krajach. Uwzględniono również doświadczenia szkół polonijnych za granicą oraz działania Fundacji Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej w Polsce. Tak szerokie ujęcie umożliwia identyfikację zarówno podobieństw, jak i różnic w podejściach do rozwijania przedsiębiorczości szkolnej.

Wyniki przeprowadzonego przeglądu stanowią podstawę do formułowania rekomendacji dotyczących rozwoju Polonijnych Miniprzedsiębiorstw Szkolnych, których celem jest wspieranie edukacji ekonomicznej i finansowej dzieci i młodzieży w środowiskach polonijnych na całym świecie. Dzięki analizie istniejących regulacji, struktur organizacyjnych i sprawdzonych metod zarządzania możliwe jest wypracowanie modelu dostosowanego do specyfiki szkół polonijnych, a jednocześnie opartego na międzynarodowych standardach. Ekspertyza ma tym samym służyć jako praktyczne i merytoryczne narzędzie wspierające rozwój nowoczesnych, efektywnych i dobrze zarządzanych inicjatyw przedsiębiorczych tworzonych przez uczniów.

1. Publikacje w Internecie

Wśród dostępnych w Internecie materiałów na szczególną uwagę zasługują raporty oraz publikacje o charakterze analitycznym, które opisują kondycję młodzieżowej przedsiębiorczości, wskazują jej bariery oraz prezentują rekomendacje rozwojowe. Jednym z najważniejszych z nich jest raport z 2019 roku opracowany przez Gdańską Fundację Przedsiębiorczości. Jest to kompleksowa analiza sytuacji, potrzeb, barier oraz możliwości rozwoju przedsiębiorczości młodzieży, przede wszystkim w mieście Gdańsk oraz wybranych regionach Polski. Raport powstał na potrzeby budowy Modelu Edukacji i Wsparcia Młodzieżowej Przedsiębiorczości i jest efektem dwuetapowego badania, w którym zastosowano zarówno analizę danych zastanych, takich jak podstawy programowe, akty prawne, informacje o działalności instytucji wspierających, publikacje, raporty oraz media społecznościowe dotyczące przedsiębiorczości młodzieży, jak i badania jakościowe w formie wywiadów indywidualnych oraz grupowych z trzema grupami respondentów: ekspertami wspierającymi przedsiębiorczość

młodzieży, nauczycielami-opiekunami spółdzielni i miniprzedsiębiorstw oraz młodzieżą uczestniczącą w tych inicjatywach. Raport koncentruje się na różnych formach działalności młodzieży: spółdzielniach uczniowskich, miniprzedsiębiorstwach oraz innych inicjatywach rozwijających postawy przedsiębiorcze. Jak podkreślają autorzy opracowania – spółdzielnie uczniowskie pełnią ważną rolę w kształtowaniu postaw odpowiedzialności, zaradności i organizacji pracy oraz przygotowaniu młodzieży do życia zawodowego i społecznego. Spółdzielnie te działają na podstawie statutu szkoły oraz ramowego statutu spółdzielni uczniowskich i są formą działalności wewnątrzszkolnej, nieposiadającą osobowości prawnej i nieprowadzącą rozliczeń podatkowych. Uczniowie zwykle prowadzą sklepiki, punkty usługowe lub oferują inne usługi dostosowane do lokalnych potrzeb szkół. Raport wskazuje także na istotne wsparcie zewnętrzne, które umożliwia rozwój opisanych form przedsiębiorczości. Wśród głównych partnerów i organizatorów znalazły się takie instytucje jak: Stowarzyszenie Morena, Centrum

Rozwoju Talentów, Gdański Inkubator Przedsiębiorczości STARTER, Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, Fundacja Rozwoju Samorządów Uczniowskich oraz liczne organizacje pozarządowe i samorządowe. Duża część wsparcia pochodziła z funduszy europejskich w ramach programów regionalnych, które umożliwiły powstanie i rozwój spółdzielni uczniowskich i miniprzedsiębiorstw w szkołach. Pomimo sukcesów i szerokiego oddziaływania, raport podkreśla też wyzwania i bariery utrudniające rozwój młodzieżowej przedsiębiorczości, takie jak: niedostatek wykwalifikowanych nauczycieli i opiekunów, ograniczenia finansowe po zakończeniu projektów, a także efekty reformy edukacji i likwidacji gimnazjów, które osłabiły ciągłość działań. W wielu przypadkach sukces inicjatyw zależy od zaangażowania nauczycieli – opiekunów, którzy często działają z dużym poświęceniem mimo braku kompleksowego wsparcia i środków. W efekcie badania sformułowano rekomendacje, które obejmują konieczność budowy systemowego modelu edukacji przedsiębiorczości, rozwijania kompetencji nauczycieli, tworzenia trwałych sieci współpracy między szkołami i podmiotami zewnętrznymi, a także wdrażania praktycznych i angażujących form kształcenia oraz zabezpieczenie finansowe inicjatyw. Zalecane jest również większe wykorzystanie nowych technologii oraz narzędzi cyfrowych, które mogą ułatwić rozwój kompetencji oraz działalność młodzieżowych spółdzielni i miniprzedsiębiorstw (Gdańska Fundacja Przedsiębiorczości, 2019).

O ile raport Gdańskiej Fundacji Przedsiębiorczości dostarcza szerokiej diagnozy i kompleksowego obrazu funkcjonowania młodzieżowych inicjatyw przedsiębiorczych, o tyle kolejne publikacje dostępne w Internecie pogłębiają wybrane aspekty spółdzielczości uczniowskiej – zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Tematykę spółdzielni uczniowskich rozwija Alicja Brand, proponując ich ujęcie jako pełnoprawnych organizacji, które, choć nie są klasycznymi podmiotami rynkowymi, działają w patronackim, sprzyjającym rozwojowi otoczeniu i pełnią przede wszystkim rolę edukacyjną. Autorka odwołuje się do modelu organizacji H.J. Leavitta, wskazując, że spółdzielnia uczniowska spełnia wszystkie cztery jego komponenty: posiada jasno określone cele (m.in. nauka zasad spółdzielczości i realizacja przedsiębiorczych inicjatyw), strukturę (organy statutowe oraz członków-ucniów), „technologię” rozumianą jako sposób realizacji działalności oraz ludzi zintegrowanych wokół wspólnych działań. Zwraca uwagę na znaczenie przedmiotu działalności spółdzielni uczniowskich, który powinien być współdecydowany przez uczniów i uwzględniać zarówno realne możliwości szkoły, jak i potencjał rozwoju inicjatyw. Analiza obejmuje także zasięg oddziaływania spółdzielni (na samą spółdzielnię, szkołę i społeczność lokalną), rolę otoczenia bliższego i dalszego, a także patronacką funkcję spółdzielni dorosłych oraz banków spółdzielczych, które traktują współpracę ze spółdzielniami uczniowskimi jako element społecznej odpowie-

dzialności i inwestycję w przyszłych klientów oraz kadry (Brand, 2016).

Analizy o charakterze teoretycznym uzupełniają publikacje bardziej praktyczne, skierowane bezpośrednio do szkół i nauczycieli. Do najważniejszych z nich należy Przewodnik *Spółdzielnia uczniowska. Praktyczna nauka postaw kooperacji i przedsiębiorczości wśród uczniów* przygotowany przez Polską Fundację Społeczeństwa Przedsiębiorczego w 2016 roku. Publikacja, oparta na idei spółdzielczości jako praktycznej szkoły młodzieżowej przedsiębiorczości, łączy wprowadzenie teoretyczne (idea przedsiębiorczości społecznej, tradycje i współczesność polskiej spółdzielczości uczniowskiej) z częścią metodyczno-instruktażową, obejmującą diagnozowanie potrzeb społeczności szkolnej i lokalnej, typy działań spółdzielni oraz szczegółowy opis zakładania spółdzielni uczniowskiej krok po kroku. Istotnym elementem przewodnika jest rozdział poświęcony dokumentacji, zawierający wzorcowy statut, regulaminy, formularze, wzory sprawozdań i podstawowe dokumenty finansowe, uzupełniony słownikiem pojęć, bibliografią oraz listą przydatnych linków, co czyni z niego praktyczne narzędzie wspierające szkoły w tworzeniu i prowadzeniu spółdzielni uczniowskich. Autorzy podkreślają, że spółdzielnie uczniowskie łączą cele gospodarcze i społeczne, stanowiąc symulację przedsiębiorstwa na terenie szkoły, w ramach której młodzież uczy się formalnych aspektów prowadzenia działalności, współpracy, odpowiedzialności, gospodarności oraz postaw obywatelskich, a nauczyciel-opiekun odgrywa kluczową rolę w prowadzeniu uczniów od *zabawy w biznes* do świadomego działania na rzecz dobra wspólnego (Polska Fundacja Społeczeństwa Przedsiębiorczego, 2016).

Oprócz materiałów instruktażowych istotnym źródłem wiedzy o bieżących problemach i wyzwaniach ruchu spółdzielczości uczniowskiej są publikacje branżowe, zwłaszcza te zamieszczane przez Krajową Radę Spółdzielczą. Na szczególną uwagę zasługuje miesięcznik „Tęcza Polska” – jedyny w Polsce regularnie wydawany od końca lat 90. miesięcznik poświęcony ruchowi spółdzielczemu. Na łamach Tęczy Polska ukazało się wiele tekstów dotyczących spółdzielni uczniowskich, które dokumentują zarówno inicjatywy oddolne, jak i debatę o ich zapleczu instytucjonalnym. W numerze z grudnia 2017 r. zrelacjonowano sympozjum *Pomorska Przedsiębiorczość Młodzieży*, w którym podkreślano znaczenie spółdzielni uczniowskich jako sprawdzonej formy przedsiębiorczości społecznej w szkole, rozwijającej współdziałanie, odpowiedzialność i zakorzenienie w środowisku lokalnym. Wnioski z sejmiku spółdzielni uczniowskich akcentowały potrzebę odrodzenia spółdzielni uczniowskich poprzez stworzenie stabilnych ram prawnych i podatkowych, a także wskazywały na bariery wynikające z centralizacji rozliczeń VAT oraz niepewności dyrektorów szkół wobec niejasnych regulacji (Tęcza Polska, 2017).

Wątek ten powraca w opublikowanej w listopadzie 2019 r. w *Tęczy Polska* interpretacji indywidualnej Krajowej Informacji Skarbowej dotyczącej opodatkowania sklepików szkolnych prowadzonych przez spółdzielnie uczniowskie. Dokument ten rozstrzyga, że gdy działalność SU ma charakter wyłącznie edukacyjny, nie stanowi działalności gospodarczej w rozumieniu ustawy o VAT, a ewentualny obowiązek podatkowy obciąża gminę jako organ prowadzący szkołę. Podkreślono, że sklepik spółdzielni uczniowskiej powinien być traktowany jak pomieszczenie dydaktyczne, a całość obrotu – przeznaczana na cele wychowawcze i edukacyjne (np. nagrody dla uczniów), co wzmacnia interpretację SU jako narzędzia kształtowania postaw przedsiębiorczych i obywatelskich, a nie jako typowego podmiotu handlowego (*Tęcza Polska*, 2019).

Artykuł z maja 2018 roku w *Tęczy Polska* wpisuje się w nurt tekstów pokazujących, że rozwój spółdzielczości uczniowskiej jest silnie uzależniony od stabilnych i spójnych rozwiązań prawno-podatkowych. Autor, prezes Krajowej Rady Spółdzielczej Mieczysław Grodzki, wskazuje z jednej strony na rosnące zainteresowanie spółdzielczością uczniowską ze strony uczniów, nauczycieli i różnych instytucji (projekty regionalne, wsparcie ze strony organizacji pozarządowych, spółdzielni „dorostych” i banków spółdzielczych), z drugiej – na narastający niepokój wynikający z niejasnych przepisów, zwłaszcza w obszarze VAT i rozliczeń finansów publicznych. Podkreśla, że brak jednoznacznego usankcjonowania prawnego działalności spółdzielni uczniowskich, niepewność co do statusu podatkowego oraz brak międzyresortowych wytycznych (MEN, MF, MRiPS) prowadzą do hamowania rozwoju, a nawet likwidacji lub zawieszania części spółdzielni, mimo licznych nowych inicjatyw oddolnych. Istotną część tekstu stanowią wypowiedzi opiekunów spółdzielni uczniowskich z różnych szkół, które ilustrują zarówno potencjał wychowawczy i edukacyjny spółdzielczości uczniowskiej, jak i praktyczne skutki luk prawnych. Przykład „Karmelki” z Lubartowa pokazuje, jak centralizacja rozliczeń VAT doprowadziła do zamknięcia spółdzielni o 90-letniej tradycji i wymusiła szukanie alternatywnych form (np. stowarzyszenie rodziców i nauczycieli), podczas gdy inne spółdzielnie („Vzór”, „Ekonomik”, „Miodzio”, „Chatka Puchatka”) funkcjonują w formule edukacyjnej, prowadzą uproszczoną dokumentację i przeznaczają zyski na cele społeczne, zdrowotne lub rozwojowe, ale stale zmagają się z kwestią NIP-u, faktur i rozliczeń. W konkluzji artykuł formułuje wyraźny postulat powołania międzyresortowego zespołu i przyjęcia odrębnych, przyjaznych regulacji prawnych dla spółdzielni uczniowskich, co autor wiąże zarówno z kontynuacją ponad stuletniej tradycji, jak i z aktualnymi celami edukacji ekonomicznej i społecznej młodzieży (*Tęcza Polska*, 2018).

Uzupełnieniem tych treści są zamieszczane na stronie Krajowej Rady Spółdzielczej informacje o konkursach promujących spółdzielczość uczniowską, takich jak

„Spółdzielnia uczniowska w oknie szkoły”, „Moja przygoda ze spółdzielnią uczniowską” czy „Konkurs na najlepiej pracującą spółdzielnię uczniowską” (Krajowa Rada Spółdzielcza, 2022; Krajowa Rada Spółdzielcza, 2020a; Krajowa Rada Spółdzielcza, 2020b), a także materiały filmowe (Krajowa Rada Spółdzielcza, 2025b).

Wątki te znajdują kontynuację w nowszych publikacjach, związanych już bezpośrednio z trwającym procesem legislacyjnym dotyczącym spółdzielni uczniowskich. W artykule *Spółdzielczość uczniowska na ścieżce legislacyjnej*, opublikowanym w lipcu 2025 r. na stronie Krajowej Rady Spółdzielczej, podsumowano wspólne posiedzenie Komisji Edukacji i Komisji Ustawodawczej Senatu RP (15 lipca 2025 r.), poświęcone zmianie ustawy Prawo oświatowe, mającej po raz pierwszy wprost uregulować status prawny spółdzielni uczniowskich w szkołach. Posiedzenie zakończyło pierwsze czytanie projektu ustawy; do tekstu wprowadzono m.in. rozszerzoną definicję spółdzielni uczniowskiej (akcentującą kształtowanie umiejętności życia i działania w społeczeństwie, gospodarność, przedsiębiorczość, odpowiedzialność i solidarność), możliwość prowadzenia przez spółdzielnie uczniowskie także działalności społeczno-kulturalnej, promocyjnej i edukacyjnej oraz doprecyzowanie minimalnych wymogów założycielskich (co najmniej 5 uczniów powyżej 13. roku życia) i wymogów dotyczących statutu. Projekt przewiduje ponadto uproszczoną rachunkowość, wyłączenie obowiązku prowadzenia pełnych ksiąg rachunkowych i sporządzania sprawozdań na podstawie ustawy o rachunkowości, doprecyzowuje zadania nauczyciela-opiekuna i strukturę organów spółdzielni uczniowskich oraz odsyła w sprawach nieuregulowanych do przepisów Prawa spółdzielczego. W debacie przedstawiciele resortów edukacji i finansów, środowiska bankowego i organizacji pozarządowych zgodnie podkreślali, że ustawowe umocowanie SU jest warunkiem upowszechnienia tej formy praktycznej edukacji ekonomicznej i obywatelskiej, zmniejszenia obaw dyrektorów szkół oraz lepszego wsparcia nauczycieli-opiekunów (Krajowa Rada Spółdzielcza, 2025).

Do dyskusji nad kształtem projektowanych rozwiązań włączył się również Rzecznik Praw Dziecka. W swoim stanowisku RPD poparł ideę ustawowego umocowania spółdzielni uczniowskich, akcentując jednocześnie potrzebę uwzględnienia perspektywy dzieci i młodzieży, zarówno w zakresie granicy wieku i zgody rodziców na członkostwo, jak i wymogów sprawozdawczo-księgowych oraz samej terminologii spółdzielni uczniowskiej. Ponadto przedstawiciel Biura RPD podkreślił, że proces legislacyjny powinien opierać się na realnej partycypacji uczniów już zaangażowanych w działalność spółdzielni, a część zgłoszonych przez Rzecznika postulatów została uwzględniona w poprawkach przyjętych na posiedzeniu komisji (Rzecznik Praw Dziecka, 2025).

Dyskusji nad przyszłymi regulacjami towarzyszą także liczne ekspertyzy porównawcze, które zestawiają polskie rozwiązania z praktykami w innych państwach. Takim źródłem informacji dla toczącej się debaty stała się ekspertyza pt. *Analiza ustawodawstwa w zakresie sposobu funkcjonowania i organizacji spółdzielni uczniowskich w szkołach i placówkach oświatowych w wybranych krajach Unii Europejskiej oraz wskazanych krajach świata*. Opracowanie powstało w kontekście ogłoszenia przez Zgromadzenie Ogólne ONZ roku 2025 Międzynarodowym Rokiem Spółdzielczości, co podkreśliło globalną wagę ruchu spółdzielczego w realizacji Celów Zrównoważonego Rozwoju oraz kształtowaniu postaw współpracy, solidarności i odpowiedzialności wśród młodych pokoleń. Ekspertyza wykazała, że spółdzielnie uczniowskie na świecie nie mają jednolitego charakteru prawnego – w większości krajów (Finlandia, Francja, Hiszpania, Niemcy, Szwecja, Włochy, Singapur) funkcjonują bez osobowości prawnej i dedykowanych przepisów, jako projekty edukacyjne lub symulacje biznesowe wspierane przez organizacje parasolowe, samorządy lokalne i NGO. Wyjątkiem są Wielka Brytania oraz niektóre stany Indii, gdzie spółdzielnie uczniowskie mogą uzyskiwać osobowość prawną na podstawie odrębnych regulacji. Wspólnym mianownikiem analizowanych modeli jest jednak cel edukacyjny (nie zarobkowy), stosowanie wartości i zasad spółdzielczych, działanie w oparciu o statut/regulamin oraz opieka nauczyciela lub mentora. Ekspertyza potwierdza tym samym, że spółdzielnie uczniowskie są elastycznym narzędziem edukacji, które – niezależnie od formy prawnej – rozwija kompetencje przedsiębiorcze, społeczne, ekonomiczne i obywatelskie uczniów (Bulka & Fila-Kicman, 2025).

Warto również wspomnieć o wcześniejszych opracowaniach przygotowanych na zlecenie Senatu RP, które stanowiły podbudowę dla obecnych prac legislacyjnych. W 2012 r. opublikowana została ekspertyza autorstwa Romualda Stawickiego pt. *Historia i teraźniejszość spółdzielni uczniowskich w Polsce*, przybliżająca ponad stuletnią tradycję polskiego ruchu spółdzielczości uczniowskiej. Ekspertyza opisała również kolejne nieudane próby uregulowania prawnego spółdzielczości uczniowskiej w latach 2004–2010, wskazując na potrzebę jednoznacznego umocowania ustawowego jako warunku trwałego odrodzenia tego ruchu (Stawicki, 2012).

Z kolei w 2021 r. Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej zleciło Związkowi Lustracyjnemu Spółdzielni opracowanie ekspertyzy pt. *Spółdzielczość uczniowska i inne formy przedsiębiorczości społecznej dzieci i młodzieży w wybranych krajach Unii Europejskiej*, która, podobnie jak późniejsza ekspertyza senacka, dokonała przeglądu zagranicznych rozwiązań mających na celu kształtowanie postaw przedsiębiorczych i obywatelskich wśród młodzieży. Autorki (Joanna Brzozowska-Wabik i Urszula Fila-Kicman) zwróciły uwagę na rosnące znaczenie prak-

tycznej nauki przedsiębiorczości w polityce edukacyjnej państw UE oraz w strategii unijnej na rzecz młodzieży na lata 2019–2027. Ekspertyza ukazała liczne europejskie inicjatywy (m.in. projekty *CoopStarter*, *YouthCoops* czy *Social Economy 4 Sec* realizowane w ramach programu Erasmus+), które, w oparciu o ścisłą współpracę instytucji edukacyjnych, kadry naukowej, uczniów i przedsiębiorstw spółdzielczych, promują spółdzielczy model przedsiębiorczości jako narzędzie budowania za trudnialności i aktywnego uczestnictwa młodych ludzi w życiu społecznym. Opracowanie podkreśliło również, że polskie doświadczenia spółdzielczości uczniowskiej, mimo ponad 120-letnich tradycji, wymagają zakorzenienia w jednoznacznym uregulowaniu prawnym, aby zakończyć trwający od lat 90. kryzys oraz stworzyć stabilne ramy dla dalszego rozwoju (Brzozowska-Wabik & Fila-Kicman, 2021).

Uzupełnieniem analiz naukowych i legislacyjnych są materiały edukacyjne oraz wywiady, które pokazują spółdzielczość uczniowską z perspektywy nauczycieli, opiekunów i organizacji zajmujących się edukacją obywatelską. Wywiad Spółdzielnia uczniowska. Czyli szkoła demokracji i biznesu opublikowany przez Centrum Edukacji Obywatelskiej przedstawia spółdzielnię uczniowską jako model działalności łączyący cele gospodarcze z wychowaniem demokratycznym i społecznym. Katarzyna Kalinowska oraz Michał Tragarz podkreślają, że spółdzielnia jest jednocześnie firmą i stowarzyszeniem: uczy budżetowania, analizy rynku i prowadzenia działalności gospodarczej, a zarazem opiera się na zasadach demokratycznego współdecydowania, współdziałania i troski o społeczność lokalną. Z perspektywy spółdzielni uczniowskich zaakcentowane zostało, że ich potencjał edukacyjny jest w Polsce wciąż niewykorzystany, głównie z powodu obaw nauczycieli przed formalnościami i odpowiedzialnością za środki finansowe, mimo że obowiązujące regulacje (uproszczona księga przychodów i rozchodów, brak podatków i rozliczeń z ZUS czy urzędem skarbowym) są relatywnie przyjazne. Autorzy wskazują, że większość spółdzielni uczniowskich działa w formule sklepików lub małych kawiarni, ale możliwe są też bardziej zróżnicowane modele, w tym spółdzielnie usługowe (np. „bank usług” oparty na kompetencjach uczniów, czy spółdzielnie fryzjerskie w szkołach branżowych), co pozwala lepiej powiązać spółdzielnię z profilem kształcenia. Wywiad opisuje też procedurę zakładania spółdzielni oraz rolę opiekuna, którego zadaniem jest przede wszystkim wsparcie w kwestiach formalnych, inicjowanie regularnych spotkań i podtrzymywanie ciągłości spółdzielni mimo rotacji uczniów. W szerszym kontekście tekst wpisuje spółdzielnie uczniowskie w nowoczesne rozumienie kompetencji przedsiębiorczych, zbliżone do ujęcia Rady Europy, jako zestawu umiejętności obejmujących nie tylko zakładanie firmy, ale też kompetencje społeczne: komunikację, znajdowanie porozumienia i uwzględnianie potrzeb innych. Autorzy argumentują, że doświadczenie

działania w spółdzielni uczniowskiej, przygotowuje młodych ludzi do pracy w organizacjach opartych na współwłasności i współodpowiedzialności (Centrum Edukacji Obywatelskiej).

Zróżnicowanie źródeł internetowych pokazuje, że spółdzielnie uczniowskie są dostrzegane zarówno jako narzędzie

edukacyjne, jak i obszar wymagający stabilnych ram prawnych i systemowego wsparcia. Analiza tych materiałów pozwala uchwycić pełne spektrum wyzwań i możliwości związanych z funkcjonowaniem spółdzielczości uczniowskiej w Polsce.

2. Wyniki prac naukowych nad miniprzedsiębiorstwami i spółdzielniami szkolnymi publikowane w postaci artykułów w czasopiśmie lub monografii

Historia spółdzielczości uczniowskiej była tematem licznych prac badawczych (Świtalski, 1985; Magiera, 2016; Magiera, 2011; Magiera, 2019; Parszewski, 2000). Jej początki sięgają 1900 roku, kiedy to z inicjatywy Jadwigi Dziubińskiej powstała w Pszczelinie pierwsza spółdzielnia. W dwudziestolecie międzywojennym ruch ten rozwinął się do około ośmiu tysięcy spółdzielni działających w niemal 30% szkół. Po wojnie, po uregulowaniach Ministerstwa Oświaty w 1946 r., ruch szybko odżył, osiągając trzy lata później niemal 15 tys. spółdzielni zrzeszających 1,5 mln członków, by po przejściowym zahamowaniu ponownie rozkwitnąć w latach 1956–1971. Transformacja lat 90. przyniosła spadek liczebności spółdzielni, jednak powstanie w latach 1991 roku Fundacji Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej i wsparcie Krajowej Rady Spółdzielczej podtrzymały tradycję wychowania przez samorządność, gospodarność i pracę zespołową.

Dziedzictwo spółdzielczości uczniowskiej, oparte na samorządności, gospodarności i pracy zespołowej, stworzyło w Polsce trwałe fundamenty pedagogiki *uczenia przez działanie*, który współcześnie znajduje kontynuację w politykach i programach edukacji ekonomicznej adresowanych do młodzieży. Na tym gruncie wyrosły inicjatywy rozwijające przedsiębiorczość w warunkach zbliżonych do rynkowych. Wśród działań tych, w monografii *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna* M. Krogulec-Sobowiec (2007) wymienia projekty *I ty możesz zostać przedsiębiorcą* czy też *Moja firma – mój sukces* realizowane w ramach grantów NBP. W tym ostatnim kluczowy był moduł Młodzieżowe miniprzedsiębiorstwo (obok modułu Portfolio młodego przedsiębiorcy), oparty na programie Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości i integrowany z wykładami ekspertów oraz warsztatami dla uczniów i nauczycieli. W opinii opiekujących się uczniami w czasie trwania projektu nauczycieli, uczniowie poszerzyli swoją wiedzę w zakresie zakładania własnej firmy oraz pozyskiwania kapitału na rozwój przedsiębiorstw. Przedstawiciele instytucji współpracujących, m.in. Okręgowego Inspektoratu Państwowej Inspekcji Pracy w Kielcach, zwracali

uwagę na wysoki poziom przygotowania uczniów w zakresie prowadzenia dokumentacji związanej z zatrudnieniem pracowników. W opinii członków komisji konkursowej ciekawe i realne pomysły firm zaproponowane przez młodzież w module Młodzieżowe miniprzedsiębiorstwa stanowiły dobry przykład kreowania przedsiębiorczości. Wypowiedzi uczniów-realizatorów projektów wskazują na ich duże zaangażowanie oraz pozytywny wpływ udziału w przedsięwzięciu na rozwój osobisty i zawodowy. Uczniowie podkreślali, że udział w projekcie pozwolił im poznać *zupełnie inny świat* niż ten, z którym spotykają się na co dzień w szkole czy wśród przyjaciół. Dzięki konieczności samodzielnego działania i podejmowania decyzji mogli doświadczyć, jak wygląda funkcjonowanie w rzeczywistym środowisku gospodarczym. Wielu uczestników zwracało uwagę, że praca nad własnym biznesplanem umożliwiła im zdobycie praktycznej wiedzy na temat zakładania działalności gospodarczej – poznali wymagane dokumenty, instytucje, w których należy je złożyć, oraz podstawowe zasady funkcjonowania firmy. Projekt był dla wielu młodych ludzi pierwszym doświadczeniem z rzeczywistym światem biznesu – uczył ich planowania działań, rozwiązywania konfliktów i współpracy zespołowej. Jak podkreślali sami uczniowie, musieli oni nauczyć się wspólnego podejmowania decyzji, wyciągania wniosków z popełnionych błędów oraz otwartego wyrażania opinii. Dla części z nich był to także impuls do myślenia o przedsiębiorczości w kategoriach przyszłości zawodowej – niektórzy zapowiadali chęć dalszego rozwijania swoich pomysłów, np. utworzenia sieci aptek. W swoich refleksjach zwracali uwagę, że projekt pozwolił im zrozumieć znaczenie samozatrudnienia w kontekście sytuacji gospodarczej i rynku pracy w Polsce, co może być szczególnie pomocne przy podejmowaniu decyzji zawodowych w dorosłym życiu (Krogulec-Sobowiec, 2007).

W tej samej monografii Majchrowicz (2007) przedstawiła opis działalności Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości wraz z programem *Młodzieżowego Miniprzedsiębiorstwa*¹. Jak wskazuje autorka, celem programu jest bezpośrednie i praktyczne przygotowanie młodzieży

1 Szczegółowy opis aktualnego funkcjonowania projektu został przedstawiony w poprzednim rozdziale niniejszej ekspertyzy.

szkolnej do zakładania i prowadzenia własnego przedsiębiorstwa. Uczestnictwo w nim pomaga uczniom rozwijać umiejętności planowania, podejmowania decyzji, rozwiązywania konfliktów, a także uczy sprawnej komunikacji i pracy w grupie. W ramach programu uczniowie zakładają firmy na terenie szkoły, realizując wszystkie działania związane z funkcjonowaniem przedsiębiorstwa. Wybierają zarząd, gromadzą kapitał, opracowują pomysł na produkt lub usługę, prowadzą badania marketingowe, organizują proces produkcji, promują swoje wyroby lub usługi, sprzedają je oraz prowadzą dokumentację finansową przedsiębiorstwa, wzorując się na zasadach obowiązujących w rzeczywistych firmach. Istotnym wsparciem przy prowadzeniu szkolnych miniprzedsiębiorstw są organizowane przez Fundację szkolenia i warsztaty dla nauczycieli i uczniów, m.in. szkolenie dla nauczycieli uczestniczących po raz pierwszy w programie, warsztaty *Zakładam miniprzedsiębiorstwo* dla uczniów i nauczycieli, warsztaty dla członków i opiekunów miniprzedsiębiorstw oraz warsztaty dla reprezentacji miniprzedsiębiorstw, finalistów konkursu, z zakresu prezentacji. Nauczyciele mają również możliwość korzystania z konsultacji merytorycznych i dydaktycznych ze strony koordynatorów programu oraz trenerów Fundacji. Uczniowie uczestniczący w programie mają możliwość przystąpienia do międzynarodowego egzaminu Cambridge – Young Enterprise International Examination, którego celem jest sprawdzenie i ocena praktycznych umiejętności oraz doświadczeń zdobytych podczas działalności w miniprzedsiębiorstwie. Miesiąc przed egzaminem uczniowie otrzymują studium przypadku opisujące działalność jednego z miniprzedsiębiorstw funkcjonujących w Wielkiej Brytanii. W dniu egzaminu odpowiadają na pytania dotyczące zarówno analizowanego studium, jak i własnych doświadczeń z pracy w miniprzedsiębiorstwie. Uczniowie, którzy uzyskają pozytywny wynik egzaminu, otrzymują certyfikat potwierdzający ich kompetencje. Młodzież prowadząca szkolne miniprzedsiębiorstwa może również wziąć udział w Ogólnopolskim Konkursie na Najlepsze Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo *Produkcik*. W finale konkursu oceniane są: raport z działalności miniprzedsiębiorstwa, jego prezentacja, aranżacja i estetyka stoiska oraz sam produkt. Zwycięzca Ogólnopolskiego Finału otrzymuje nagrodę Grand Prix i reprezentuje Polskę w Konkursie Europejskim European Company of the Year Competition, w którym młodzież z około trzydziestu krajów europejskich współzawodniczy w prezentacji swoich przedsiębiorstw.

Jak wskazuje K. Grabarek (2022) miniprzedsiębiorstwa szkolne stanowią praktyczną odpowiedź na zarzut nadmiernej formalizacji i sztywności edukacji przedsiębiorczej, umożliwiając *uczenie przez działanie* zgodnie z ujęciem społeczno-poznawczym Alberta Bandury, w którym kluczową rolę odgrywa efektywność własnych działań, budowana poprzez realne doświadczenia, co wzmacnia intencje przedsiębiorcze i wytrwałość uczniów w zada-

niach o wysokiej niepewności rynkowej. W perspektywie celów UE i Agendy z Oslo edukacja przedsiębiorcza powinna zaczynać się już w szkołach podstawowych i średnich, lecz aby nie zabijać ducha przedsiębiorczości, szkoła musi tworzyć przestrzeń dla inicjatywy, autonomii i różnorodności, a to właśnie zapewniają uczniowskie firmy, które przenoszą akcent z transmisji wiedzy na konstruowanie kompetencji poprzez świadczenie usług, sprzedaż i rozwiązywanie rzeczywistych problemów klientów. Włączenie takich przedsięwzięć w codzienność szkoły rozwija nie tylko wiedzę o gospodarce i rynku pracy, lecz przede wszystkim kompetencje horyzontalne, takie jak: kreatywność, inicjatywność, pewność siebie i sprawczość. W efekcie miniprzedsiębiorstwa realizują postulat *nauki przez działanie* i łączenia edukacji z praktyką rynkową. Odpowiadają tym samym na wyzwania XXI wieku: uczą funkcjonowania w zmiennym otoczeniu, sprzyjają optymalnemu wykorzystaniu zasobów oraz otwierają uczniów na innowacje i nowe technologie. Centralnym mechanizmem rozwoju staje się w tym modelu wzmacnianie wiary we własne umiejętności, oparte na doświadczeniu sukcesów w realizacji realnych zadań oraz na społecznym feedbacku otrzymywanym w zespołach projektowych. Podobne wnioski przedstawia M. Zapotoczna (2016) dodając, że uczniowskie firmy jako projekty o jasno określonych celach pedagogicznych pełnią podwójną rolę: z jednej strony wspierają długofalową poprawę jakości kształcenia i integrację szkoły z lokalnym otoczeniem, z drugiej – działają jak społecznościowe sieci uczenia się, w których kompetencje przedsiębiorcze powstają w interakcjach uczniów z realnym środowiskiem działania i strukturą organizacyjną szkoły. Wykorzystywane witryny spółdzielni uczniowskich wspomagają procesy integracyjne będąc zarówno kanałem informacyjno-edukacyjnym, jak i medium popularno-towarzyskim, które integruje społeczność uczniowską z otoczeniem lokalnym i ruchem społecznym dorosłych. Strony i profile komunikują zakres realnej działalności gospodarczej spółdzielni, ofertę i efekty pracy, dokumentują inicjatywy pomocowe, kulturalne i działania w ramach wolontariatu, a zarazem upowszechniają wartości społeczne, takie jak współpracę, samorządność i odpowiedzialność, przekładając je na praktyki dnia codziennego uczniów-spółdzielców. Dzięki temu witryny stają się wirtualnymi wizytówkami spółdzielni, które jednocześnie kształcą: pośrednio – przez organizację i utrzymanie kanałów komunikacji (planowanie treści, aktualizacje, moderacja), oraz bezpośrednio – przez projektowanie oferty, promocję, prezentacje multimedialne i relacje z odbiorcami, co rozwija kompetencje przedsiębiorcze, medialne i społeczne. Charakterystyczne jest szerokie adresowanie przekazu (do uczniów, rodziców, nauczycieli i społeczności pozaszkolnej) oraz wykorzystywanie różnorodnych formatów (opis, zdjęcia, wideo), przy czym zróżnicowanie między witrynami dotyczy głównie sposobu narracji i objętości treści, nie zaś zasadniczych funkcji. W perspektywie rozwojowej wyniki badań sugerują po-

stulat systemowego włączania edukacji medialnej i cyfrowej do pracy spółdzielni uczniowskich: szkoły, opiekunowie i rodzice powinni wspólnie kształcić świadome, odpowiedzialne korzystanie z wirtualnej przestrzeni jako nowej, równorzędnej sfery dydaktyczno-wychowawczej, w której spółdzielczość uczniowska może skutecznie łączyć naukę przez działanie z budowaniem kapitału społecznego i wizerunku szkoły (A. Prus, 2021).

J. Dychała (2015) proponuje natomiast, aby w szkołach ponadgimnazjalnych implementować spójną ścieżkę *przedsiębiorczości praktycznej* w formie uczniowskich startupów, osadzonych w trwałych partnerstwach szkoła-biznes-nauka, które łączą kształcenie formalne z realnym środowiskiem gospodarczym i prowadzą do redukcji niedopasowań na rynku pracy. W jego ujęciu kluczowe jest systemowe wsparcie, od staży i praktyk u pracodawców, przez finansowanie centrów kształcenia praktycznego na wzór rozwiązań dualnych (branżowe fundusze sektorowe), po ścieżki kontynuacji w inkubatorach oraz przedsięwzięciach typu spin-off/spin-out. Taki ciąg działań skraca czas wdrożenia absolwentów, wzmacnia ich kompetencje techniczne i miękkie oraz buduje lokalną bazę talentów zdolnych do skalowania innowacji. Jednocześnie, odwołując się do doświadczeń ekosystemów startupowych (np. londyńskiego Tech City), autor akcentuje rolę polityk publicznych obniżających bariery wejścia (infrastruktura, mentoring, ulgi), a na poziomie szkoły – rolę mentorów-praktyków i społecznościowych sieci uczenia się, dzięki którym uczniowie konstruują kompetencje poprzez rzeczywiste procesy produkcyjne, handlowe i usługowe, rozwijając przedsiębiorczą samodzielność, sprawczość i zdolność do współpracy międzyorganizacyjnej.

Wyniki te są spójne z ujęciami teoretyczno-pedagogicznymi i historycznymi, które wyjaśniają mechanizmy edukacyjne stojące za skutecznością tych form. K. Zimnoch (2018) analizuje odrodzenie i współczesną rolę spółdzielni uczniowskich w Polsce jako narzędzia kształtowania przedsiębiorczości, postaw obywatelskich oraz kultury pracy i demokracji w warunkach XXI-wiecznego konsumpcjonizmu i globalizacji, wskazując, że praktyka spółdzielcza przeciwdziała indywidualizmowi i rywalizacji w szkole, wzmacniając samopomoc, solidarność oraz zdolność młodzieży do działania na rzecz dobra wspólnego. Autorka osadza współczesne wnioski w długim trwaniu polskiej tradycji spółdzielczej, od ruchu sprzed 1918 r., poprzez dynamiczny rozwój i wsparcie systemowe w II RP, zapaść i instrumentalizację w okresie powojennym, aż po reaktywację po 1989 r. i instytucjonalne wsparcie przez Fundację Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej oraz Krajową Radę Spółdzielczą, podkreślając, że pozytywne doświadczenia międzywojenne i powojenne wskazują na silny komponent wychowawczy i obywatelski tej formy edukacji praktycznej. Celem badania było zidentyfikowanie roli spółdzielni uczniow-

skich we współczesnej edukacji i wychowaniu w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem kształtowania przedsiębiorczości, rozumienia zasad rynku i marketingu oraz praktyk demokratycznego współzarządzania, a także diagnoza barier i uwarunkowań rozwojowych na poziomie regionu podlaskiego na tle rozwiązań krajowych i zagranicznych. Wyniki badania potwierdzają historyczną tezę o edukacyjnej użyteczności spółdzielni: uczestnictwo uczniów sprzyja uczeniu się zasad rynku, podstaw marketingu, zarządzania zasobami i środkami, a w wymiarze społecznym – kształtuje współodpowiedzialność, zaufanie, pracę zespołową, orientację na dobro wspólne i praktykowanie demokracji poprzez równe prawa członków i realny wpływ na decyzje. W strukturze aktywności spółdzielnie najczęściej prowadzą działalność handlową (np. sklepik szkolny, obrót podręcznikami i przyborami), ale statutowe obszary obejmują także drobne wytwórstwo i usługi, działania ekologiczne, zbiórki surowców, produkcję pomocy dydaktycznych, a także prowadzenie szkolnych kas oszczędnościowych – co rozszerza spektrum kompetencji praktycznych uczniów. W regionie podlaskim rola spółdzielni w życiu szkół okazała się marginalna: respondenci jako główne formy aktywizacji przedsiębiorczości i demokracji wskazywali samorząd uczniowski, konkursy, sport i wolontariat, natomiast spółdzielnie uczniowskie pojawiały się incydentalnie, co autorka wiąże z niską świadomością dyrektorów i wychowawców oraz brakiem regulacyjnego umocowania tej działalności. Artykuł osadza polskie doświadczenia w perspektywie porównawczej, wskazując na kierunkowe dokumenty publiczne i praktyki zagraniczne, które wzmacniają edukację spółdzielczą. W Polsce znaczenie miały rozwiązania strategiczne w polityce społecznej i edukacyjnej promujące ekonomię społeczną i przedsiębiorczość uczniów, zaś w Niemczech i Norwegii rozwinięto model *pupils' cooperatives* z elementami audytu i partnerstw z profesjonalnymi spółdzielniami, co sprzyja akumulacji kompetencji dla zrównoważonego rozwoju i upowszechnieniu form demokracji ekonomicznej w szkole. Ta perspektywa potwierdza wniosek autorki, że trwałe zakorzenienie spółdzielni w praktyce szkolnej wymaga nie tylko oddolnego zaangażowania nauczycieli-opiekunów i partnerstw z ruchem spółdzielczym, lecz także stabilnych ram organizacyjno-prawnych i włączenia spółdzielczości w cele edukacji dla zrównoważonego rozwoju. Konkluzje artykułu akcentują trzy kluczowe tezy: po pierwsze, spółdzielnie uczniowskie skutecznie kształtują przedsiębiorczość i szacunek do pracy oraz wzmacniają praktykę demokracji wśród młodzieży. Po drugie, determinantą ich powstawania i rozwoju jest zaangażowanie nauczycieli bliskich idei spółdzielczości oraz wsparcie dorosłych spółdzielni. Po trzecie, brak wyraźnych regulacji oraz zróżnicowania regionalne pozostają istotną barierą upowszechnienia, mimo rosnącego zainteresowania i instytucjonalnych zasobów wsparcia. W ujęciu praktycznym autorka wskazuje, że spółdzielnie znakomicie dopełniają podstawę programową *podstaw*

przedsiębiorczości, oferując środowisko decyzyjne o realnych konsekwencjach ekonomicznych i społecznych, w którym uczniowie, poprzez równościowe zasady członkostwa i odpowiedzialność za wspólne zasoby, uczą się zarówno rachunku ekonomicznego, jak i współzarządzania wspólnotą. Całość wywodu prowadzi do wniosku, że spółdzielczość uczniowska – przy wzmocnieniu ram prawnych, opieki merytorycznej i partnerstw – pozostaje efektywną i sprawdzoną metodą edukacji obywatelskiej i ekonomicznej, zdolną odpowiadać na wyzwania współczesnej szkoły i rynku pracy. Również monografia A. Prus (2016) stanowiąca historyczno-pedagogiczne ujęcie funkcjonowania spółdzielni uczniowskich w Polsce od przełomu 1989 r. do wejścia w życie Prawa oświatowego w 2016 r., koncentruje się na ich rolach wychowawczych, edukacyjnych i organizacyjnych w realiach transformacji ustrojowej, reform oświaty i integracji europejskiej. Autorka porządkuje narrację problemowo-chronologicznie, wyodrębniając trzy podokresy: 1989–1999 (od transformacji do reformy z 1999 r.), 2000–2010 (realizacja reformy w pierwszej dekadzie XXI wieku w kontekście akcesji do UE) oraz 2011–2016 (zmiany kończące się uchwaleniem Prawa oświatowego), co pozwala prześledzić ciągłość praktyk i adaptację spółdzielczości uczniowskiej do nowych ram prawnych i instytucjonalnych. W części dotyczącej lat 1989–1999 monografia pokazuje zarówno ramy formalne funkcjonowania spółdzielni uczniowskich w szkole, jak i praktyki organizacyjne (np. prowadzenie sklepików, inicjatyw pomocowych czy przedsięwzięć prospołecznych), które wzmacniały sprawczość młodzieży i uczyły współodpowiedzialności oraz gospodarowania w mikroskali. Okres 2000–2010 ukazany jest przez pryzmat implementacji reformy strukturalnej z 1999 r. oraz wykorzystania możliwości wynikających z członkostwa w Unii Europejskiej, co przełożyło się na projekty edukacyjne, standardy jakości pracy oraz sieciowanie inicjatyw szkolnych. W latach 2011–2016 działalność spółdzielni uczniowskich zmieniała się wraz ze zmieniającymi się warunkami funkcjonowania szkół, na co wpływały liczne czynniki społeczne, gospodarcze, technologiczne oraz kulturowe. Dodatkowo A. Prus (2018) podkreśla, że spółdzielnia uczniowska nie jest wyłącznie miejscem pracy i samoorganizacji, lecz środowiskiem uczenia się przez działanie, w którym młodzi ludzie nabywają kompetencje przedsiębiorcze, uczą się demokracji w praktyce, gospodarowania zasobami i odpowiedzialności społecznej. Jak dodaje autorka, efektem działań organizacji takich jak Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej jest większa widoczność i legitymizacja tej metody kształcenia, co przyczynia się do poprawy jakości pracy szkoły i czyniąc ze spółdzielczości uczniowskiej realną ścieżkę rozwoju kompetencji na styku edukacji, rynku i wspólnoty lokalnej.

Również w zagranicznej, anglojęzycznej literaturze naukowej liczne badania poświęcone zostały tematyce miniprzedsiębiorstw szkolnych oraz spółdzielni uczniow-

skich (Mulyadi i in., 2022; Julianti i in., 2025; Liebel, 2009; Johansen, 2022; Ruškýtė, 2018). C. Quesel, G. Moeser & S. Burren (2015) zbadali, w jaki sposób uczniowie szkół średnich w Szwajcarii, uczestniczący w programie mini-przedsiębiorstw Young Enterprise Switzerland (YES), postrzegają efekty uczenia się w ramach projektu opartego na działaniu, stanowiącego praktyczną realizację paradygmatu *uczenia się poprzez przedsiębiorczość*. Autorzy osadzają studium w tradycji progresywizmu edukacyjnego, w której uczenie się opiera się przede wszystkim na działaniu, współpracy i stopniowo rozwijanej samodzielności uczniów. Podkreślają, że kluczowe znaczenie w kształceniu projektowym mają samoregulacja, poczucie sprawczości oraz celowe działanie w kontekście społecznym. W tym ujęciu rola nauczyciela polega nie na ścisłym kontrolowaniu każdego kroku, lecz na świadomym „powściągnięciu pedagogicznym” i wyznaczaniu przemyślanych ram, w których uczniowie mogą samodzielnie formułować pomysły biznesowe, organizować zespoły oraz podejmować ograniczone ryzyko i doświadczać jego konsekwencji. Tak zaprojektowane środowisko uczenia się pozwala łączyć realne działanie z refleksją dydaktyczną i zapobiega sprowadzeniu przedsiębiorczości do chaotycznego, powierzchownego aktywizmu. Artykuł ujmuje przedsiębiorczość jako kompetencję powszechną, obejmującą m.in. kreatywność, innowacyjność, planowanie oraz zarządzanie ryzykiem. Jednocześnie autorzy uwzględniają krytyczne wątki, takie jak idealizacja przedsiębiorców, komercjalizacja życia codziennego, przekraczanie granic etycznych w działaniach rynkowych czy ryzyko indywidualizowania porażki. Tym samym podkreślają ambiwalentny charakter przedsiębiorczości, zarówno w debacie publicznej, jak i w postawach młodzieży. Wnioski z badania wykazały, że uczniowie oceniają udział w projekcie mini-przedsiębiorstw jako wartościowe doświadczenie edukacyjne, które przede wszystkim wzmacnia ich ogólną samo-kompetencję: zdolność wyznaczania celów, rzetelnego rozwiązywania problemów, trafnego osądu i współpracy z innymi. To wzmocnione poczucie sprawstwa i dojrzałości stanowi główny mechanizm przekładu pracy projektowej na konkretne rezultaty, takie jak rozwój kompetencji menedżerskich, umiejętności negocjacyjnych oraz poczucie lepszych perspektyw edukacyjno-zawodowych. Kluczową rolę w tym procesie odgrywają dobre doświadczenia współpracy zespołowej oraz ukształtowana tożsamość przedsiębiorcza uczniów. Ogólne przekonania o społecznej funkcji przedsiębiorczości (zarówno aprobujące, jak i krytyczne) pozostają słabo powiązane z oceną własnych efektów uczenia się, co sugeruje, że praktyczne doświadczenie projektu ma większe znaczenie niż światopoglądowe nastawienie do przedsiębiorczości. Uczestnicy doceniają zarówno współpracę, jak i własny postęp, zachowując jednocześnie ambiwalencję wobec przedsiębiorczości jako zjawiska społecznego, łącząc uznanie dla jej wkładu w zatrudnienie i innowacje ze świadomością potencjalnych kosztów. Autorzy wskazują ograniczenia bada-

nia (retrospektywny przekrojowy charakter, brak grupy kontrolnej, możliwa autoselekcja) i postulują badania podłużne (longitudinalne), aby precyzyjniej uchwycić przyczynowe efekty uczenia się projektowego w mini-firmach.

T. H. Eide & V. M. Olsvik (2017) opracowali jakościowe studium doświadczeń z udziału w mini-przedsiębiorstwach w pięciu krajach europejskich (Belgia, Estonia, Finlandia, Włochy, Łotwa) w ramach projektu ICEE, oparte na 15-dniowych badaniach terenowych w szkołach oraz wywiadach z 70 interesariuszami (uczniowie, nauczyciele, dyrektorzy, rodzice, mentorzy i przedstawiciele JA). Autorzy pokazują, że kluczowym walorem metody jest uczenie się przez samodzielne odkrywanie i podejmowanie decyzji, a autonomia i odpowiedzialność wobec realnych partnerów (klienci, mentorzy, rynek) wzmacniają motywację, współpracę zespołową i praktyczne rozumienie funkcjonowania firmy. Skuteczność zależy od „głębokiego zanurzenia” – wystarczającego czasu i intensywności pracy (ok. 100 godzin i więcej), kompetentnego, entuzjastycznego nauczyciela-mentora oraz powiązań szkoły z otoczeniem społeczno-gospodarczym, co odróżnia efektywną praktykę od aktywności projektowej. Jednocześnie raport identyfikuje bariery skalowania: ograniczenia czasowe w programach nauczania, nierówną gotowość kadry do prowadzenia nauczania przedsiębiorczości, konieczność dodatkowego wysiłku uczniów poza lekcjami oraz utrzymujące się schematy ról w zespołach i wyborach zadań. Wnioski podkreślają, że mini-przedsiębiorstwo jako metoda ma szerokie, przeważnie pozytywne oddziaływanie na uczniów i nauczycieli, jeśli spełnione są warunki jakości implementacji, a jej upowszechnienie wymaga inwestycji w rozwój kompetencji nauczycieli, czas w planach nauczania i partnerstwa z biznesem oraz społecznością lokalną.

C. Borzaga & R. Spear (2004) prezentują z kolei ewolucję spółdzielczości w kierunku przedsiębiorstw społecznych oraz analizują ich uwarunkowania prawne, organizacyjne i rynkowe w gospodarkach rozwiniętych i w krajach transformacji. Część pierwsza syntetyzuje specyfikę formy spółdzielczej (własność, cele, mechanizmy partycypacji) i wyjaśnia, dlaczego transformacja modeli zarządzania oraz rozszerzanie pól działalności stały się warunkiem

ekspansji w nowe obszary usług społecznych i użyteczności publicznej. Część druga omawia ścieżki rozwoju w gospodarkach zaawansowanych, zwłaszcza zmiany legislacyjne i nowe konstrukcje prawne (np. modele wielo-interesariuszowe), które wspierają łączenie celów społecznych z efektywnością ekonomiczną i odchodzenie od izomorfizmu względem korporacyjnych form biznesu. Część trzecia koncentruje się na krajach Europy Środkowo-Wschodniej, wskazując na skutki dziedzictwa gospodarki planowej oraz typowe wyzwania rozwojowe: deficyt kapitału, niska współpraca sieciowa i konieczność odbudowy zaufania społecznego. Autorzy podkreślają, że dalszy rozwój wymaga umacniania ładu partycypacyjnego, profesjonalizacji zarządzania, dostępu do finansowania dostosowanego do hybrydowych modeli oraz stabilnych ram regulacyjnych wspierających misję publiczną przy zachowaniu przedsiębiorczości. Tom stanowi punkt odniesienia dla badań nad ekonomią społeczną, dostarcza przeglądu polityk i praktyk oraz wytycza kierunki badań nad rolą przedsiębiorstw społecznych w tworzeniu usług, zatrudnienia i innowacji społecznych w różnych kontekstach instytucjonalnych.

Odmienne wnioski od dotychczasowo zaprezentowanych prac dostarcza opracowanie H. Oosterbeeka, M. van Praaga oraz A. Ijsselsteina (2008) analizujące wpływ uczestnictwa w programie miniprzedsiębiorstw na kompetencje i intencje przedsiębiorcze studentów. Autorzy dowodzą, że udział w programie nie podnosi deklarowanych kompetencji przedsiębiorczych, a intencja zostania przedsiębiorcą spada istotnie statystycznie wśród uczestników względem porównywalnych studentów spoza programu. Autorzy i praktycy sugerują możliwe wyjaśnienia w postaci *efektu rozczarowania* wynikającego z bardziej realistycznego obrazu przedsiębiorczości po doświadczeniu programu, obowiązkowego charakteru uczestnictwa, dużych nakładów czasu przy ograniczonej wartości punktowej w programie studiów oraz zbyt duże grupy utrudniające sprawczość studentów. W świetle tych wyników rekomendowane są dalsze badania w zróżnicowanych kontekstach oraz analiza czynników implementacyjnych (czas trwania, wielkość zespołów, dobrovolność, waloryzacja efektów w systemie oceniania), które mogą warunkować kierunek i skalę oddziaływania edukacji przedsiębiorczej na motywację i umiejętności.

3. Krajowe Strategie Edukacji Finansowych na świecie

W dynamicznie zmieniającym się świecie finansów i związanych z nią technologii, gdzie z jednej strony dostęp do wielu narzędzi i usług jest łatwiejszy, a z drugiej wymaga świadomości, wiedzy i odpowiednich kompetencji, coraz więcej grup społecznych potrzebuje wsparcia, by w sposób bezpieczny i odpowiedzialny korzystać z możliwości, które daje rynek. Odpowiedzią na te zmia-

ny, a zarazem fundamentem wsparcia dla obywateli, są krajowe strategie edukacji finansowej.

Początki prac nad krajowymi strategiami edukacji finansowej sięgają 2009 roku, kiedy to Organizacja Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (OECD), w odpowiedzi na skutki światowego kryzysu finansowego z 2008 roku, postano-

wiła wesprzeć rządy w uzupełnieniu środków ochrony konsumentów usług finansowych oraz integracji finansowej. W 2012 roku przywódcy G20 uznali ważną rolę polityki edukacji finansowej, zatwierdzając zasady wysokiego szczebla dotyczące krajowych strategii edukacji finansowej opracowane przez Międzynarodową Sieć Edukacji Finansowej OECD (OECD INFE). Od tego momentu zasady te stały się punktem odniesienia dla krajowych strategii edukacji finansowej w ponad 60 krajach świata (OECD, 2015). Najczęściej, w Krajowych Strategiach Edukacji Finansowej dla poszczególnych krajów nie znajdziemy bezpośredniego odniesienia do tworzenia kooperatyw takich jak spółdzielnie uczniowskie czy miniprzedsiębiorstwa. Strategie zazwyczaj wskazują pewne kierunki oraz grupy społeczne, które wymagają wsparcia w zakresie edukacji ekonomicznej i finansowej, a także organizacje, którym zostaje powierzona misja realizacji zadań wynikających z założeń strategii.

Przykładem takiego kraju jest Estonia, której strategia edukacji ekonomicznej *Rahatark Eesti. Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030* podkreśla znaczenie przedsiębiorczości w edukacji finansowej, integrując ją z programami szkolnymi oraz akcentując jej rolę jako naturalnego elementu kształcenia finansowego. Szczególne znaczenie przypisuje się programowi *Edu ja Tegu*, który obejmuje moduły przedsiębiorczości w szkołach podstawowych i średnich, kładąc nacisk na praktyczne formy nauczania. Strategia wskazuje uczniów jako kluczową grupę odbiorców, ponieważ ich wiedza i postawy znajdują się na etapie kształtowania, co umożliwia ukierunkowanie ich na zagadnienia przedsiębiorcze z komponentem finansowym. Realizacja strategii opiera się na szerokiej współpracy z podmiotami zewnętrznymi, takimi jak Junior Achievement, które od 1992 roku rozwijają edukację przedsiębiorczości i finansową, włączając zagadnienia finansowe do programów na wszystkich etapach kształcenia (Rahandusministerium, 2021).

Odmienny charakter ma szkocka strategia *Scotland's Social Enterprise Strategy 2016–26* (Strategia Szkocji dotycząca przedsiębiorczości społecznej na lata 2016–2026), w której przedsiębiorczość uczniowska jest bezpośrednio uznana za kluczowy element stymulowania przedsiębiorczości społecznej. Wpisuje się to w priorytet 1. strategii dotyczący rozwijania nowych inicjatyw. Dokument podkreśla potencjał przedsiębiorczości społecznej do pobudzania zainteresowania przedsiębiorczością oraz zmianami społecznymi wśród młodych ludzi poprzez praktyczne działania realizowane w szkołach, *college'ach* i na uniwersytetach. Szerokie wprowadzenie edukacji dotyczącej przedsiębiorczości społecznej umożliwia budowę systemu oświaty opartego na przedsiębiorczości i innowacji. Wizja strategii zakłada, że przedsiębiorczość społeczna stanie się trwałym elementem programów nauczania oraz praktyk każdej szkoły, *collegu* i uniwersytetu

w Szkocji, inspirując młodzież do podejmowania działań na rzecz pożądaných przemian społecznych. Planowane działania obejmują rozszerzenie edukacji przedsiębiorczości społecznej na wszystkie placówki oświatowe, z naciskiem na naukę poprzez działanie, w ramach której uczniowie i nauczyciele zakładają, rozwijają i prowadzą praktyczne przedsięwzięcia o charakterze społecznym. Działania te są powiązane z postępami w edukacji zawodowej, praktykach oraz partnerstwach między szkołami a pracodawcami. Na wczesnym etapie edukacji strategia przewiduje tworzenie okazji do doświadczania przedsiębiorczości społecznej już w przedszkolach, a także zakłada rozszerzenie roli takich inicjatyw w ofercie wczesnej edukacji i opieki nad dziećmi. W szkołach główny nacisk położony jest na wspieranie uczniów w praktycznym rozwijaniu kompetencji przedsiębiorczych. W *college'ach* strategii zachęcają do twórczego wykorzystania potencjału przedsiębiorczego młodzieży w edukacji dalszej oraz do ułatwiania przejścia na rynek pracy. Na poziomie uniwersyteckim zakłada się tworzenie środowisk wspierających poza tradycyjnymi szkołami biznesu, obejmujących nauczanie, kampanie, konkursy finansowe oraz inkubatory, angażujące administrację, kadrę naukową i organizacje studenckie. Edukacja nieformalna uzupełnia system formalny poprzez wzmocnienie roli przedsiębiorczości społecznej w pracy z młodzieżą, edukacji dorosłych oraz edukacji rodzinnej, umożliwiając młodym ludziom uczestnictwo w działaniach rozwijających zrozumienie siebie, innych oraz społeczeństwa. Strategia traktuje edukację przedsiębiorczości jako drogę wyboru kariery zawodowej, sprzyjającej rozwojowi umiejętności oraz zapewniającej sprawiedliwe wynagradzanie (The Scottish Government, 2016).

Innym przykładem jest Hiszpania, która we własnej strategii edukacji ekonomicznej co prawda nie wskazuje wprost na prowadzenie przez uczniów szkolnych przedsiębiorstw, jednak wyraźnie akcentuje konieczność rozwijania kluczowych kompetencji finansowych i przedsiębiorczych, niezbędnych do samodzielnego zarządzania przyszłymi przedsięwzięciami gospodarczymi. Jest to ujęcie bardziej ogólne, nakierowane na rozwój wiedzy i umiejętności o charakterze przekrojowym, lecz jednocześnie otwierające przestrzeń na stosowanie metod praktycznych (Banco de España, 2022). Potwierdza to hiszpańska podstawa programowa dla szkół średnich, w której – mimo braku dosłownego odniesienia do prowadzenia realnych firm uczniowskich – znajdują się obowiązkowe elementy związane z projektowaniem przedsiębiorstw, tworzeniem modeli biznesowych oraz analizą wykonalności projektów gospodarczych, realizowane przez uczniów drugiego roku szkoły przygotowującej do matury (Garnicarz, 2024). Oznacza to, że pomimo zachowawczej retoryki strategicznej w dokumentach krajowych, praktyka dydaktyczna ma wyraźny komponent przedsiębiorczy.

Podobna sytuacja występuje w Holandii. Holenderskie dokumenty strategiczne dotyczące edukacji ekonomicznej również formułują cele w sposób ogólny, podkreślając znaczenie kształcenia przedsiębiorczości, umiejętności finansowych i kompetencji XXI wieku, jednak bez jednoznacznych, bezpośrednich zapisów odnoszących się do prowadzenia szkolnych projektów przedsiębiorczych (Ministerie van Financiën, 2014). W praktyce uczniowie realizują tego rodzaju działania dzięki szerokiej ofercie inicjatyw, takich jak *BizWorld Pop-Up Store*, w ramach którego młodzież tworzy i prowadzi własne przedsiębiorstwa w warunkach symulowanych, ale bliskich realnym. Ponadto szkoły, korzystając ze znaczącej autonomii programowej, często włączają projekty przed-

siębiorcze do realizacji przedmiotów ekonomicznych lub modułów projektowych (Garncarz, 2024).

Zarówno Hiszpania, jak i Holandia stanowią zatem przykłady państw, w których strategie edukacji finansowej i przedsiębiorczej pozostają na poziomie ogólnych wskazań i nie obejmują szczegółowych rekomendacji dotyczących prowadzenia praktycznych projektów przedsiębiorczych. Mimo tego w praktyce edukacyjnej funkcjonuje wiele rozwiązań – od zapisów w podstawach programowych po inicjatywy organizacji pozarządowych i partnerów biznesowych – które umożliwiają uczniom rozwijanie kompetencji ekonomicznych poprzez realne działania i doświadczenia przedsiębiorcze.

4. Doświadczenia szkół polonijnych za granicą

Szkoły polonijne za granicą funkcjonują w zróżnicowanym otoczeniu edukacyjnym i społecznym. Tradycyjnie kładą one nacisk na kilka obszarów edukacji: nauczanie języka polskiego oraz polskiej kultury, poznawanie polskiej historii i tradycji, budowanie więzi emocjonalnej z Polską oraz spełnianie wymogów edukacji szkolnej zgodnie z polskim systemem (możliwość przystąpienia do egzaminów maturalnych).

W warunkach szkół polonijnych, spółdzielnie uczniowskie i miniprzedsiębiorstwa szkolne są narzędziem wzmacniania tożsamości, integracji i budowania mostu między doświadczeniami edukacyjnymi kraju przyjmującego a polskim modelem kształcenia przedsiębiorczości. Działania w spółdzielni uczniowskiej umożliwiają uczniom funkcjonującym za granicą doświadczenie współpracy i współodpowiedzialności. Uczniowie – często uczęszczający do szkół polonijnych weekendowo, w odmiennych warunkach kulturowych – mogą w ramach tych inicjatyw bezpośrednio doświadczyć takich elementów jak planowanie, podejmowanie decyzji, rozwiązywanie problemów, praca zespołowa czy kontakt z lokalnym otoczeniem społeczno-gospodarczym.

Wyniki raportu (Rachwał, Bigos, Garncarz, 2025) wskazują, że uczniowie polonijni wykazują zapotrzebowanie na edukację przedsiębiorczą opartą na praktyce. W badaniu przeprowadzonym wśród 416 uczniów szkół polonijnych z 23 krajów świata, zidentyfikowano szerokie spektrum preferowanych metod kształtowania kompetencji przedsiębiorczych. Jednym z istotnych wniosków płynących z tego raportu jest obserwacja, że choć działania podejmowane w ramach spółdzielni uczniowskich lub szkolnych miniprzedsiębiorstw młodzieżowych nie były najczęściej wskazywaną metodą, to jednak zajęły znaczące miejsce w odpowiedziach. Aż 45 uczniów wskazało, że właśnie ta forma aktywności najlepiej wspierałaby ich rozwój kompetencji przedsiębiorczych. Warto podkre-

ślić, że w warunkach szkół polonijnych – funkcjonujących w zróżnicowanych systemach edukacyjnych i kulturowych – takie wskazanie nabiera szczególnego znaczenia, ponieważ ujawnia potrzebę praktycznego, angażującego uczenia się, które wykracza poza tradycyjną edukację szkolną. Jeszcze wyraźniej rola tych form aktywności została podkreślona w odpowiedziach na pytanie dotyczące preferowanych form wsparcia rozwoju przedsiębiorczości. Na 416 badanych uczniów aż 84 osoby wskazały, że najcenniejszą formą rozwijania kompetencji przedsiębiorczych byłaby właśnie możliwość aktywnego działania w spółdzielni uczniowskiej lub miniprzedsiębiorstwie młodzieżowym. Jest to wynik, który można interpretować jako wyraz silnej potrzeby edukacji praktycznej, opartej na doświadczeniu, współpracy, samodzielnym działaniu i uczeniu się poprzez realne zadania.

Bariery w rozwoju kompetencji przedsiębiorczych w szkołach polonijnych mają charakter wielowymiarowy i wymagają szczególnej uwagi. Raport wskazuje, że uczniowie polonijni identyfikują jako główne przeszkody: brak wiedzy o metodach rozwijania kompetencji przedsiębiorczych (65,4% respondentów), brak dostępu do niezbędnych środków finansowych (53,8%) oraz deficyt czasu spowodowany przeciążeniem obowiązkami szkolnymi (44%). Te bariery są szczególnie widoczne w kontekście szkół polonijnych, które funkcjonują w warunkach ograniczonego czasu edukacyjnego, często zajęcia odbywają się weekendowo lub w popołudniowych godzinach i muszą balansować między zajęciami bezpośrednio związanymi z polską kulturą, a rozwojem kompetencji kluczowych dla przyszłości uczniów.

Dla szkół polonijnych jest to wyraźny sygnał, że warto inwestować w modele edukacyjne pozwalające uczniom *uczyć się poprzez działanie*. Wprowadzenie spółdzielni uczniowskich lub projektowych miniprzedsiębiorstw może stać się istotnym wzbogaceniem oferty edu-

cyjnej, a zarazem narzędziem wzmacniającym pozycję szkoły polonijnej jako miejsca nie tylko przekazywania wiedzy o języku i kulturze, lecz także rozwijania praktycznych kompetencji życiowych. Dla uczniów polonijnych, dla których szkoła polonijna jest miejscem nie tylko nauki języka, ale również odkrywania i afirmacji własnej tożsamości, spółdzielnie uczniowskie mogą pełnić dodatkową, niezwykle istotną funkcję: mogą stanowić przestrzeń, w której polskie wartości solidarności, kooperacji i wspólnotowości znajdują praktyczne zastosowanie. Współpraca w spółdzielni uczniowskiej uczy młodzież, że przedsiębiorczość to nie tylko indywidualna ambicja czy konkurencja, ale również wspólne dążenie do wspólnego dobra – wartość głęboko zakorzeniona w polskiej tradycji. W ten sposób edukacja przedsiębiorczości staje się narzędziem zarówno umiejętności przyszłościowych, jak i transmisji wartości, która buduje mosty między pokoleniami i kulturami.

Dla szkół polonijnych czekających na konkretne kroki implementacyjne, rekomendacje płynące z badania wskazują na kilka kierunków działań. Po pierwsze, warto jest wprowadzenie szkolnych spółdzielni uczniowskich w formach dostosowanych do czasu i możliwości placówki – na przykład spółdzielnie projektowe realizowane w ramach semestralnych inicjatyw czy spółdzielnie wirtualne łączące uczniów z różnych krajów. Po drugie, konieczne jest pozyskanie wsparcia finansowego na tego typu projekty z funduszy przeznaczonych dla polonii, w tym ze środków Senatów poszczególnych krajów czy fundacji polonijnych. Po trzecie, potrzebne jest stworzenie sieci mentoringu łączącej uczniów polonijnych z przedsiębiorcami z diaspory i z Polski, umożliwiającej realny kontakt z praktyką biznesową. Po czwarte, pożądane jest opracowanie materiałów edukacyjnych specjalnie dostosowanych do dwujęzycznego i dwukulturowego kontekstu kształcenia, które byłyby zrozumiałe dla młodzieży o zróżnicowanym poziomie polszczyzny.

5. Miniprzedsiębiorstwa szkolne – doświadczenia Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości²

Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości (FMP) to organizacja pożytku publicznego, od lat konsekwentnie przygotowująca młodych ludzi do życia i pracy w gospodarce rynkowej. Jej działania koncentrują się na rozwijaniu wiedzy ekonomicznej oraz praktycznych umiejętności niezbędnych do realizacji indywidualnych planów zawodowych. Do tej pory jej programy objęły udziałem niemal 9,3 miliona młodych uczestników w Polsce, realizując misję rozwijania świadomości ekonomicznej oraz motywacji do budowania dobrobytu we własnych społecznościach. Fundacja opiera swoje działania na wartościach takich jak wiara w nieograniczony potencjał młodzieży, działanie poprzez praktykę, przywiązanie do zasad wolnego rynku, przedsiębiorczości i zrównoważonego rozwoju, a także pasja, uczciwość i dążenie do doskonałości. Szanuje różnorodność talentów, kreatywności, poglądów i doświadczeń każdej jednostki, podkreślając znaczenie współpracy i partnerstwa jako źródła siły i efektywności.

Fundacja działa w ramach powstałej w 1919 roku międzynarodowej sieci *Junior Achievement Worldwide*, obecnej w ponad 100 krajach, dzięki czemu korzysta z globalnego doświadczenia we wspieraniu młodych ludzi w kształtowaniu kompetencji przedsiębiorczych, umiejętności finansowych oraz przygotowań do wejścia na rynek pracy. W 2025 roku sieć *Junior Achievement Worldwide* po raz czwarty otrzymała nominację do Pokojowej Nagrody Nobla, jednocześnie znajdując się w gronie 10 najbardziej wpływowych organizacji pozarządowych na świecie

według rankingu *thedotgood*. Ponadto, w realizacji swoich celów Fundacja współpracuje z prestiżowymi instytucjami akademickimi, takimi jak Szkoła Główna Handlowa oraz Uniwersytet Warszawski, a także z organizacjami wspierającymi edukację w regionie, m.in. z Fundacją Ukraińskie Centrum Edukacji oraz Warszawskim Instytutem Bankowości (WIB). Dzięki szerokiemu spektrum działań i partnerstw Fundacja skutecznie wspiera edukację ekonomiczną polskiej młodzieży, inspirując ją do przedsiębiorczego i odpowiedzialnego podejścia do życia zawodowego i społecznego. Co roku w projektach Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości uczestniczy ponad 200 000 uczniów z całej Polski, w tym liczna grupa w ramach programu *Młodzieżowego Miniprzedsiębiorstwa*. (Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, 2025c).

Istotnym elementem działalności Fundacji jest program *JA Alumni Poland*, który zrzesza absolwentów programów sieci *Junior Achievement*. Dzięki temu uczestnicy mogą dalej rozwijać swoje kompetencje, nawiązywać kontakty zawodowe oraz angażować się w inicjatywy promujące przedsiębiorczość i edukację ekonomiczną wśród młodzieży. Społeczność *JA Alumni* jest obecna na całym świecie i skupia ponad 16 tysięcy absolwentów, natomiast w Polsce liczy już ponad 80 aktywnych członków. Program stwarza przestrzeń do wszechstronnego rozwoju w wielu obszarach, takich jak rozwój indywidualny poprzez odkrywanie własnych pasji, zdobywanie

2 Rozdział opracowano na podstawie wywiadu eksperckiego z Małgorzatą Sobkowicz, Prezes Fundacji Młodzieżowej Przedsiębiorczości, przeprowadzonego 12 września 2025 r., oraz analizy materiałów fundacyjnych.

umiejętności miękkich i twardych oraz kształtowanie postawy proaktywnej. Uczestnicy mają również możliwość rozwoju zawodowego, polegającego na znajdowaniu i poszerzaniu odpowiedniej ścieżki kariery, zdobywaniu praktycznych doświadczeń i budowaniu marki osobistej. Istotnym elementem jest także rozwój umiejętności przywództwa (*eng. leadership*), oparty na wsparciu merytorycznym i wyposażaniu w narzędzia niezbędne dla wschodzących liderów, którzy chcą realnie wpływać na otoczenie biznesowe i społeczne. Program kładzie nacisk na innowację, inspirując do poszukiwania nowoczesnych rozwiązań dla problemów społecznych

i ekonomicznych przy wykorzystaniu nowych technologii i przedsiębiorczych metod działania. Silnym filarem jest także współpraca międzynarodowa, która umożliwia łączenie podobnie myślących osób z całego świata w ramach globalnej sieci *JA Alumni*. Uzupełnieniem całości jest networking, pozwalający na wymianę wiedzy i doświadczeń pomiędzy początkującymi a doświadczonymi przedsiębiorcami, mentorami i liderami biznesu, co czyni *JA Alumni Poland* wyjątkową platformą wspierającą rozwój młodych ludzi na wielu płaszczyznach (*JA Alumni, 2025*).

Charakterystyka programu Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo

Fundacja koordynuje kilka programów edukacyjnych, spośród których wyróżnia się program *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo*, który jest realizowany od ponad 30 lat. Jest to całoroczny program edukacyjny skierowany do uczniów szkół ponadpodstawowych, w tym liceów, techników oraz szkół branżowych. Program ten odgrywa ważną rolę w kształceniu młodych ludzi poprzez praktyczne doświadczenie prowadzenia własnego przedsiębiorstwa pod opieką nauczyciela, który pełni funkcję mentora i opiekuna projektu. Od 1994 roku w programie wzięło udział niemal 55 tysięcy polskich uczniów z 497 szkół, tworząc ponad 7200 miniprzedsiębiorstw (*Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, 2025c*).

Głównym celem programu jest przygotowanie młodych ludzi do prowadzenia samodzielnej działalności gospodarczej oraz pokazanie, że dzięki takim inicjatywom mogą zaistnieć nie tylko w kraju, ale również na arenie międzynarodowej. Uczestnicy uczą się rozpoznawać swoje mocne i słabe strony, rozwijają zarówno kompetencje twarde (np. planowanie, analiza finansowa), jak i kompetencje miękkie (np. komunikacja, współpraca, przywództwo), które pomagają im w osiągnięciu wyznaczonych celów zawodowych i osobistych.

Program *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* sprzyja rozwojowi umiejętności ekonomicznych i organizacyjnych, a także kształtuje postawy przedsiębiorcze, empatię i odpowiedzialność społeczną. Uczniowie zdobywają doświadczenie rozwiązywania problemów, współpracy w grupie, planowania, a także wrażliwości na potrzeby innych. Program ma charakter edukacyjny, dzięki czemu działalność uczniowskich przedsiębiorstw nie podlega opodatkowaniu ani składkom ZUS – jego celem jest nauka, a nie osiągnięcie komercyjnych zysków.

Program prowadzi uczniów przez cały proces projektowy – od pomysłu, przez realizację, aż po prezentację efektów. W trakcie uczestnictwa młodzież uczy się analizy rynku, a także dostosowuje swoje pomysły do realnych warunków gospodarczych. Proces tworzenia pomysłu na pro-

dukt lub usługę w większości przypadków rozpoczyna się od autorefleksji uczestników – uczniowie analizują swoje potrzeby, zainteresowania oraz otoczenie. Następnie zastanawiają się, czy dany pomysł może być atrakcyjny również dla osób z innych grup wiekowych i społecznych. Dzięki takiej refleksji, w wielu przypadkach młodzież projektuje rozwiązania, które mogą być użyteczne nie tylko dla rówieśników, ale również dla rodziców, dziadków czy młodszego rodzeństwa. Często zdarza się jednak, że uczniowie muszą całkowicie zmienić koncepcję projektu, gdy okaże się, że rynek jest już nasycony danym produktem lub nie ma zapotrzebowania na określoną usługę. Tego typu doświadczenia stanowią dla nich cenną lekcję przedsiębiorczości, pokazując, że błędy są nieodłączną częścią procesu uczenia się i rozwoju.

Jeśli chodzi o finansowanie i wsparcie instytucjonalne, Fundacja współpracuje z licznymi partnerami, w tym z sektorem prywatnym, który stanowi główne źródło środków. Pomoc instytucjonalna jest ograniczona, jednak Fundacja stara się korzystać z dostępnych programów grantowych. Dobrym przykładem jest udział w programie *Edukacja* realizowanym przez Fundację Rozwoju Systemu Edukacji, dzięki któremu możliwe było stworzenie nowoczesnej platformy multimedialnej wspierającej realizację projektu. Fundacja liczy, że w przyszłości jej działalność zostanie w większym stopniu zauważona i wsparta przez instytucje publiczne. Obecnie dominującą część środków zapewniają partnerzy biznesowi, natomiast wsparcie instytucjonalne ma wciąż ograniczony charakter. Mimo to organizacja nieustannie poszukuje możliwości udziału w projektach grantowych i programach finansowania edukacji, aby dalej rozwijać inicjatywy promujące przedsiębiorczość i aktywność młodzieży. Jednym z dowodów uznania dla jakości i skuteczności programu *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* było wyróżnienie przyznane przez Fundusz Edukacji Finansowej, które Fundacja otrzymała w czasie pandemii COVID-19. Wówczas, mimo trudnych warunków, udało się przeprowadzić finał programu w formule online, co dowiodło elastyczności i zdolności organizacyjnych zespołu.

Prezes Fundacji, Pani Małgorzata Sobkowicz, podkreśla, że jednym z głównych celów organizacji jest dotarcie do jak największej liczby szkół. Dlatego FMP prowadzi szeroko zakrojone działania promocyjne, wykorzystując różnorodne kanały komunikacji, by dotrzeć zarówno do uczniów, jak i nauczycieli. Ważnym elementem tej strategii jest współpraca z organizacją *JA Alumni Poland*, zrzeszającą absolwentów programów edukacyjnych Fundacji, którzy często stają się ambasadorami idei przedsiębiorczości w swoich środowiskach. Istotnym kierunkiem działań promocyjnych i organizacyjnych jest także współpraca z kuratoriami oświaty oraz ośrodkami doskonalenia nauczycieli. Wielu trenerów prowadzących zajęcia w ramach programów Fundacji wywodzi się właśnie z tych środowisk, co zapewnia wysoki poziom merytoryczny i dydaktyczny realizowanych projektów. Każdego roku Fundacja przekazuje do kuratorów zaktualizowaną ofertę programową, która następnie jest dystrybuowana do szkół poprzez dyrektorów i publikowana na stronach internetowych instytucji oświatowych. Dzięki temu

informacje o programach trafiają do szerokiego grona nauczycieli i uczniów w całej Polsce. Utrudnieniem w zaangażowaniu możliwie jak największej liczby szkół bywają jednak ograniczenia finansowe i kadrowe placówek – niektóre szkoły borykają się z brakiem nauczycieli lub trudnościami organizacyjnymi, które ograniczają możliwość realizacji projektów. Zdarza się też, że pedagodzy prowadzą zajęcia w kilku placówkach i nie są w stanie poświęcić odpowiednio dużo czasu jednemu projektowi. Dodatkową barierą bywa brak sal lub zaplecza technicznego, gdyż wiele działań odbywa się poza lekcjami, w ramach zajęć pozalekcyjnych. Mimo tych trudności, szkoły, które raz rozpoczną współpracę z Fundacją, zazwyczaj kontynuują udział w programach przez wiele lat. W dużej mierze wynika to z relacji budowanych z nauczycielami, dodatkowo tzw. marketing szeptany w środowisku oświatowym sprawia, że informacje o programie przekazywane są podczas rad pedagogicznych i spotkań szkolnych, co skutecznie poszerza zasięg projektu.

Struktura i funkcjonowanie miniprzedsiębiorstw

Każde młodzieżowe miniprzedsiębiorstwo składa się z 4–15 współników, którzy dzielą między siebie role, m.in. dyrektora naczelnego, dyrektora finansowego i dyrektora ds. marketingu. Dzięki temu uczestnicy uczą się podziału zadań, pracy zespołowej i odpowiedzialności za konkretne obszary działalności, bez przeciążania jednej osoby. Młodzież wnosi również udziały finansowe, które są dobrowolne, jednak nie mogą przekroczyć 150 zł na osobę. Środki te przeznaczone są na rozwój przedsiębiorstwa i realizację projektów, a po zakończeniu programu uczniowie dokonują rozliczenia, wykazując ewentualny zysk lub stratę. Zdecydowana większość miniprzedsiębiorstw osiąga dodatni wynik fi-

nansowy, ponieważ uczniowie już w trakcie trwania programu mają możliwość sprzedawania swoich produktów i usług, zarówno na terenie szkoły, jak i za pośrednictwem ogólnodostępnych platform internetowych. Ponadto zespoły mogą pozyskiwać sponsorów, podpisując umowy partnerskie z lokalnymi firmami. Uczniowie prowadzą uproszczoną księgowość i uczą się planowania finansowego, raportowania miesięcznego oraz przygotowywania końcowego sprawozdania finansowego z działalności. Roczny raport musi zostać złożony do 15 czerwca danego roku szkolnego w ramach dedykowanej platformy fundacyjnej.

Finały krajowe i europejskie

Co roku do programu przystępuje ponad dwieście miniprzedsiębiorstw, spośród których wyłanianych jest 20 najlepszych zespołów zaproszonych do udziału w finale krajowym. Zwieńczeniem całorocznej pracy uczestników jest ogólnopolski finał *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo Roku*, podczas którego najlepsze zespoły prezentują swoje osiągnięcia i efekty działalności. Wspomniany finał w 2025 roku odbył się na Giełdzie Papierów Wartościowych w Warszawie i stanowił prestiżowe wydarzenie podsumowujące projekt. W wydarzeniu tym uczestniczą także przedstawiciele sieci Junior Achievement z innych krajów. W finale edycji 2025 roku obecny był m.in. szef JA Europe – Salvatore Nigro. Organizacja corocznych finałów programu odbywa się we współpracy z prestiżowymi instytucjami, takimi jak Giełda Papierów Wartościowych w Warszawie, Ministerstwo Rozwoju

i Technologii czy Wydział Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego. Wspólne działania z uczelniami wyższymi mają na celu nie tylko zapewnienie odpowiedniej oprawy wydarzeń, lecz także prezentację oferty edukacyjnej dla przyszłych studentów. Zwycięska drużyna krajowa otrzymuje możliwość udziału w finale europejskim, organizowanym w ramach *JA Europe*, który co roku odbywa się w innym kraju. Uczestnicy prezentują tam swoje produkty lub usługi stworzone w ramach programu, reprezentując Polskę na arenie międzynarodowej.

W trakcie finałów i prezentacji konkursowych ocenie podlegają nie tylko same produkty lub usługi, ale również sposób ich przedstawienia. Uczestnicy uczą się opowiadać o swoich projektach w sposób angażujący i logiczny, rozwijając umiejętność tworzenia narracji wokół

własnego pomysłu. Jury zwraca szczególną uwagę na to, czy uczniowie potrafią uzasadnić wybór koncepcji, przedstawić proces jej powstawania i pokazać zrozumienie potrzeb odbiorców. Kompetencje komunikacyjne, autoprezentacja i umiejętność przekonania słuchacza do własnej idei uznawane są za jedno z kluczowych umiejętności zdobywanych w ramach programu. Z perspektywy Fundacji, największą wartością projektu jest to, że młodzież nie tylko tworzy realne produkty i usługi, ale także uczy się rozumieć mechanizmy gospodarki, analizować potrzeby społeczne i łączyć przedsiębiorczość z odpowiedzialnością. Dzięki temu program stanowi skuteczne narzędzie edukacji ekonomicznej i społecznej, rozwijające zarówno kompetencje zawodowe, jak i obywatelskie.

W europejskiej gali finałowej *Gen-E* uczestniczy nawet tysiąc osób – uczniów, nauczycieli, mentorów i przedstawicieli biznesu z całej Europy. Dzięki corocznym, międzynarodowym finałom, możliwa jest wymiana doświadczeń i dobrych praktyk między uczestnikami z różnych krajów. Opiekunowie i koordynatorzy projektów współpracują ze sobą, dzieląc się spostrzeżeniami, doświadczeniami, zaletami i trudnościami w realizacji programu. Bardzo istotnym elementem jest również nawiązywanie kontaktów przez młodzież – uczestnicy poznają rówieśników z innych państw, uczą się współpracy międzykulturowej i rozwijają kompetencje społeczne. W tym roku finał europejski odbył się w dniach 1–3 lipca w Atenach i zgromadził ponad tysiąc uczestników z ponad 50 krajów. Podczas tegorocznego festiwalu byli obecni czołowe osobistości polityczne i biznesowe, w tym Roberta Metsola, Przewodnicząca Parlamentu Europejskiego, Roxana Mizatu, Wiceprzewodnicząca Komisji Europejskiej, oraz liderzy ze świata biznesu (JA Europe, 2025). Polski zespół *CoachMatch* z Akademeia High School w Warszawie reprezentował Polskę na tym wydarzeniu ze swoją platformą online umożliwiającą rezerwację treningów sportowych. Zwycięzcy *Gen-E* 2025 na poziomie ponadpodstawowym to *VerifyID* z Danii – technologia inteligentnej weryfikacji tożsamości. Innowacja Roku na poziomie ponadpodstawowym to *Trawl Tech* (Norwegia) – zrównoważone rybołówstwo

w nowym wydaniu. Start Up Roku na poziomie uniwersyteckim to *Pigi* (Albania) – aplikacja wspierająca edukację finansową dzieci, natomiast innowacja roku na poziomie uniwersyteckim to *Lactozen* (Belgia) – lody przyjazne dla osób z nietolerancją laktozy (Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, 2025b).

Jak podkreśla Prezes Fundacji, polska młodzież cechuje się wysokim poziomem przygotowania merytorycznego i językowego – uczniowie potrafią bez problemu komunikować się w języku angielskim podczas europejskich finałów, prezentując swoje pomysły i produkty przed międzynarodowym jury oraz publicznością. Wyzwania dostrzegane są natomiast w sferze autoprezentacji, spontanicznej komunikacji i umiejętności reagowania *ad hoc*. Z tego względu planowane są zmiany w regulaminie programu, które mają jeszcze mocniej akcentować rozwój kompetencji komunikacyjnych i prezentacyjnych uczestników. Nowe kierunki rozwoju programu zakładają również poszerzenie możliwości prezentacji projektów. W kolejnych edycjach uczestnicy będą mogli przedstawiać prototypy swoich produktów lub usług oraz wizje ich przyszłego rozwoju, co pozwoli im myśleć w sposób innowacyjny i długofalowy. Szczególny nacisk kładziony jest na to, aby uczniowie potrafili analizować społeczne potrzeby i tworzyć rozwiązania odpowiadające na realne wyzwania lokalnych społeczności. W ten sposób młodzież uczy się projektować produkty i usługi, które łączą innowacyjność z użytecznością społeczną, przyczyniając się do kształtowania postaw odpowiedzialnych i świadomych przedsiębiorców.

Bazując na własnych obserwacjach, Prezes Fundacji podkreśla, że poziom miniprzedsiębiorstw różni się w zależności od kraju, ponieważ w niektórych państwach europejskich program *Company* (odpowiednik polskiego *Młodzieżowego Miniprzedsiębiorstwa*) jest wpisany w podstawę programową, co ułatwia jego wdrażanie. W Polsce udział w projekcie jest dobrowolny, a jego powodzenie w dużej mierze zależy od zaangażowania nauczycieli i wsparcia szkoły.

Różnorodność projektów i przykłady inicjatyw

Program *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* wyróżnia się dużą różnorodnością projektów tworzonych przez uczniów, którzy co roku zaskakują pomysłowością i innowacyjnością. Choć część inicjatyw ma charakter powtarzalny, jak produkcja biżuterii, mydeł ekologicznych czy kosmetyków naturalnych, każda kolejna edycja przynosi nowe koncepcje i świeże rozwiązania. Przykładem takiego pomysłu jest zwycięskie miniprzedsiębiorstwo z Wisły, które opracowało platformę łączącą uczniów z lokalnymi pracodawcami oferującymi staże. Projekt ten zaowocował podpisaniem umowy z siecią hoteli Gołębiowski

i zdobył uznanie na arenie międzynarodowej, reprezentując Polskę podczas finału konkursu w Stambule.

W programie *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* uczniowie wykazują się nie tylko kreatywnością, lecz także coraz większą świadomością społeczną i troską o środowisko naturalne. Przykładem może być inicjatywa wykorzystania starych płyt CD do tworzenia elementów dekoracyjnych – pomysł ten zrodził się z potrzeby ponownego użycia surowców, które w normalnych warunkach rozkładałyby się przez setki lat. Uczniowie myślą o praktycz-

nym zastosowaniu swoich produktów w miejscach takich jak zakłady fryzjerskie czy pracownie usługowe, jednocześnie zwracając uwagę na aspekt ekologiczny i długotrwały wpływ odpadów na środowisko.

Wiele projektów koncentruje się również na wspieraniu lokalnych przedsiębiorstw i poszukiwaniu rozwiązań, które pozwalają im obniżyć koszty działalności. Przykładem może być współpraca z kawiarniami czy herbaciarniami, w ramach której młodzież analizuje, w jaki sposób można ponownie wykorzystać odpady, takie jak fusy po kawie. Takie inicjatywy pokazują, że uczniowie nie tylko uczą się w jaki sposób generować zysk z prowadzonej działalności gospodarczej, ale także potrafią dostrzec szerszy kontekst społeczny i środowiskowy swoich działań. Nie brakuje też projektów o charakterze społecznym. Jednym z przykładów jest pomysł stworzenia platformy łączącej emerytowanych nauczycieli z uczniami poszukującymi wsparcia w nauce – np. w przygotowaniach do matury. Inicjatywa ta wynikała z obserwacji realnych potrzeb: część uczniów zauważa własne trudności z nauką określonych przedmiotów i chce zapobiec podobnym problemom u młodszych kolegów. Projekty takie uczą empatii, współpracy międzypokoleniowej i społecznej odpowiedzialności. Często jest również kierowanie inicjatyw do instytucji lokalnych: przedszkoli, szkół, pla-

cówek terapeutycznych czy ośrodków zdrowia, do których uczniowie opracowują projekty takie jak produkty lub gry pomagające w radzeniu sobie ze stresem, przedmioty o funkcji relaksacyjnej czy pomoce dydaktyczne wspierające rozwój dzieci. W wielu przedsięwzięciach mocno akcentowana jest tematyka zrównoważonego rozwoju. Fundacja podkreśla, że każdy pomysł – niezależnie od tego, czy dotyczy dużego problemu globalnego, czy wąskiej grupy odbiorców – ma wartość, jeśli wynika z rzeczywistych potrzeb i autentycznego zaangażowania uczestników. Kluczowe jest, aby młodzież potrafiła opowiadać o swoich projektach w sposób spójny, pokazując motywację i drogę od pomysłu do realizacji.

Fundacja obserwuje, że młodzież z każdej części kraju, również z małych i oddalonych miejscowości, wykazuje wysoki poziom zaangażowania i kreatywności. W ostatnich latach widoczny jest wyraźny wzrost aktywności szkół z terenów wiejskich i mniejszych miast, których uczniowie tworzą projekty nieodbiegające jakością przedsięwzięciom realizowanym w dużych ośrodkach miejskich. Na rozwój tej tendencji wpłynęły również doświadczenia okresu pandemii, które nauczyły młodych ludzi pracy zdalnej, komunikacji online i elastycznego podejścia do realizacji zadań.

Wpływ programu na rozwój społeczny i osobisty młodzieży

Fundacja dzięki corocznym badaniom ewaluacyjnym obserwuje, że uczestnictwo w programie ma ogromny wpływ na rozwój młodych ludzi. Uczniowie nabierają pewności siebie, rozwijają kompetencje miękkie i twarde, uczą się pracy zespołowej, kreatywności, komunikacji oraz radzenia sobie ze stresem. W wielu przypadkach udział w projekcie zmienia ich sposób myślenia, stają się bardziej samodzielni i świadomi swoich mocnych stron. W ankietach ewaluacyjnych wielu uczestników deklaruje, że dzięki programowi rozważają założenie własnej działalności gospodarczej, nawet jeśli nie jest to ich bezpośredni plan po ukończeniu szkoły.

Częstym wskazywanym efektem uczestnictwa jest również wzrost wiary we własne możliwości. Młodzież zyskuje poczucie sprawczości i świadomość, że potrafi realnie wpływać na otoczenie. Program ma również silny wymiar rozwojowy. Wiele uczestników podkreśla, że udział w projekcie pomógł im nauczyć się wystąpień publicznych i lepiej komunikować swoje pomysły. Zdarza się, że osoby, które na początku projektu unikały kontaktu z publicznością, po jego zakończeniu stają się pewnymi siebie liderami lub aktywnie działają społecznie. Dodatkowo projekty realizowane wspólnie z rówieśnikami integrują zespoły klasowe – uczniowie lepiej poznają siebie nawzajem, odkrywają ukryte talenty i uczą się wzajemnego wsparcia. To doświadczenie przekłada się również

na ich dalszy rozwój osobisty i zawodowy, stając się inspiracją dla kolejnych roczników.

Udział w programie pozwala uczniom nie tylko rozwinąć umiejętności miękkie, ale również zdobyć wiedzę z zakresu przedsiębiorczości i podstaw ekonomii. Młodzież uczy się m.in. czym są podatki, jakie znaczenie ma terminowość i rzetelność w prowadzeniu działalności, oraz jak planować zadania i rozdzielać obowiązki w zespole. W projekcie duży nacisk kładzie się na odpowiedzialność – każdy uczestnik ma jasno określone role i cele, które musi zrealizować w wyznaczonym czasie.

Każdy uczestnik programu, po zakończeniu działalności miniprzedsiębiorstwa, może wygenerować imienny certyfikat potwierdzający udział w projekcie. Dokument ten jest często wykorzystywany jako element portfolio edukacyjnego lub zawodowego, potwierdzający praktyczne doświadczenie w zarządzaniu projektem biznesowym. Wiele absolwentów podkreśla, że udział w programie ułatwił im rekrutację na studia w Polsce i za granicą lub pomógł w zdobyciu pierwszego zatrudnienia. W istotny sposób przyczynia się do tego fakt, że absolwenci programów fundacji mogą dołączyć do społeczności *JA Alumni*, zrzeszającej byłych uczestników projektów edukacyjnych *Junior Achievement*.

Dodatkowo Program zawiera możliwość uzyskania *Entrepreneurial Skills Pass* (ESP) – międzynarodowego certyfikatu sygnowanego przez Unię Europejską, CSR Europe i Junior Achievement Europe. Certyfikat składa się z dwóch części: ankiety samooceny kompetencji

oraz egzaminu online trwającego 45 minut. ESP stanowi cenny dokument potwierdzający konkretne kompetencje przedsiębiorcze uczniów ułatwiający start w życiu zawodowym (Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, 2025a).

Trudności i wyzwania

Fundacja zdaje sobie sprawę, że realizacja tak złożonego programu w warunkach szkolnych wymaga od nauczycieli czasu i dobrej organizacji – rok szkolny trwa zaledwie dziesięć miesięcy, z czego część przypada na przerwy i egzaminy. Dlatego działania są planowane w sposób, który pozwala nauczycielom i uczniom w pełni wykorzystać dostępne możliwości bez nadmiernego obciążenia. Ponadto w trakcie realizacji programu nauczyciele oraz uczniowie mogą korzystać z pomocy mentorów: praktyków biznesu, którzy współpracują z Fundacją jako partnerzy projektu. Dzięki ich zaangażowaniu uczestnicy mają możliwość poznania realiów przedsiębiorczości i zyskują dostęp do doświadczeń osób na co dzień funkcjonujących w świecie gospodarki. Nauczyciele mogą liczyć na stałe wsparcie i kontakt z osobą odpowiedzialną za dany projekt (koordynator). Jak podkreśla Prezes Fundacji – nie jest to system automatyczny, ale realny człowiek, który służy pomocą, odpowiada na pytania i doradza w bieżących kwestiach. Fundacja zapewnia także nauczycielom różnorodne formy wsparcia: od in-

dywidualnych konsultacji, przez webinary, po warsztaty i spotkania z ekspertami. Organizowane są także warsztaty z autoprezentacji oraz spotkania z absolwentami wcześniejszych edycji programu, którzy dzielą się swoimi sukcesami i pokazują, jak udział w inicjatywie pomógł im w dalszym rozwoju zawodowym. To wszystko dowodzi, że Fundacja przykłada ogromną wagę do wspierania nauczycieli, którzy realizują jej programy.

Co więcej jednym z ważnych celów Fundacji jest systematyczne upraszczanie procedur i dokumentacji, aby ułatwić nauczycielom, pełniącym rolę opiekunów przedsięwzięć, realizację zadań organizacyjnych i finansowych. Jednocześnie uczestnicy uczą się, że odpowiedzialność i terminowość stanowią kluczowe elementy prowadzenia działalności gospodarczej. Celem programu jest bowiem nie tylko rozwój kreatywności, ale również kształtowanie postaw związanych z rzetelnością, planowaniem i przestrzeganiem zobowiązań.

Plany na przyszłość i podejmowane działania

Fundacja konsekwentnie podkreśla, że jej działalność skupia się na młodzieży, która stanowi klucz do przyszłości społeczeństwa i gospodarki. W kontekście obserwowanego w Polsce niżu demograficznego i starzenia się społeczeństwa, wspieranie młodych ludzi w rozwijaniu przedsiębiorczości i inicjatywy postrzegane jest jako inwestycja w przyszłość kraju.

Prezes Fundacji wskazała również na ważny wątek zmian systemowych w polskiej edukacji. W nowelizacji prawa oświatowego, zaproponowano rozwiązania umożliwiające zakładanie w szkołach spółdzielni uczniowskich. Fundacja dostrzega w tym duży potencjał dla swoich działań, ponieważ koncepcja spółdzielni doskonale wpisuje się w ideę programu *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo*. Program ten w praktyce funkcjonuje jak nowoczesna forma spółdzielni uczniowskiej – uczniowie zakładają własne

miniprzedsiębiorstwa, ucząc się gospodarności, odpowiedzialności, solidarności i pracy zespołowej. Tym samym Fundacja może stać się naturalnym zapleczem dla rozwoju spółdzielczości uczniowskiej w szkołach.

Co więcej, Fundacja dąży do tego, by *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* zostało oficjalnie włączone do podstawy programowej jako narzędzie wspierające przygotowanie uczniów do nowego egzaminu maturalnego z przedmiotu biznes i zarządzanie. Program jest bowiem gotowym rozwiązaniem dydaktycznym, które w praktyczny sposób uczy planowania, współpracy i prowadzenia działalności gospodarczej. W ramach oferty edukacyjnej Fundacja opracowała także podręcznik *Z przedsiębiorczość na Ty*, w którym bezpośrednio wskazano, że udział w programie może stanowić idealne przygotowanie do matury z tego przedmiotu.

Podsumowanie

Program *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* daje młodzieży realną możliwość przygotowania się do późniejszej kariery zawodowej oraz aktywnego i świadomego

uczestnictwa w gospodarce rynkowej. Programy fundacji kierowane są nie tylko do uczniów, ale również do nauczycieli, którzy pełnią rolę kluczowych pośred-

ników w edukacji przedsiębiorczej. Poprzez nauczycieli Fundacja dociera do młodzieży, wspierając ich w rozwijaniu kompetencji niezbędnych do funkcjonowania na rynku pracy oraz prowadzenia własnej działalności gospodarczej. Ważnym aspektem jest budowanie synergii i transparentności działań edukacyjnych, zwłaszcza w relacjach z nauczycielami – Fundacja dąży do tego, by współpraca między nauczycielami, szkołami i instytu-

cjami edukacyjnymi miała charakter otwarty i partnerski. W rezultacie program *Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* stanowi jedno z najbardziej kompleksowych i skutecznych narzędzi edukacji ekonomicznej w Polsce, łącząc teorię z praktyką i inspirując młodych ludzi do aktywnego działania w życiu zawodowym i społecznym (Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości, 2025).

6. Spółdzielnie uczniowskie w Polsce – Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej³

Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej od ponad trzech dekad pełni kluczową rolę we wspieraniu i upowszechnianiu idei spółdzielczości uczniowskiej w Polsce. Jej formalna działalność rozpoczęła się w 1991 r., rok po podpisaniu aktu fundatorskiego w Krakowie, który symbolicznie przywrócił ciągłość tradycji spółdzielni uczniowskich (SU) po okresie transformacji ustrojowej. Głównym celem Fundacji jest rozwój i popularyzacja spółdzielni uczniowskich poprzez szkolenia, instruktaże, narady, doradztwo oraz pomoc merytoryczną i finansową dla opiekunów, instruktorów i spółdzielni. Fundacja organizuje konkursy dla członków i opiekunów SU oraz SKO, ogólnopolskie sejmiki, seminaria, szkolenia i imprezy turystyczne. Prowadzi działalność odpłatną pożytku publicznego w zakresie edukacji, oświaty i promocji zasad spółdzielczych w szkołach, w tym doradztwo w zakładaniu i prowadzeniu spółdzielni uczniowskich (Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej, 2025).

Organizacja ta nieprzerwanie pełni funkcję instytucji stabilizującej i animującej środowisko SU, odwołując się do bogatej historii ruchu, który swoje lata największej popularności przeżywał w latach 70. XX wieku. W tamtym okresie spółdzielnie uczniowskie stanowiły integralny element systemu edukacji, funkcjonując w ramach rozbudowanej struktury wojewódzkiej i regionalnej, a dodatkowo będąc włączone w system oceny szkoły. Spółdzielnia na terenie placówki stanowiła jedno z kryteriów ewaluacji kuratorskiej, co skutecznie motywowało dyrekcje do ich zakładania i aktywnego prowadzenia. Po roku 1989 powiązania te uległy znacznemu rozluźnieniu, a kryteria oceny instytucjonalnej zostały przededefiniowane, co w praktyce niemal całkowicie usunęło spółdzielnie uczniowskie z formalnego systemu motywacyjnego szkół.

Pomimo tych zmian ruch SU przetrwał m.in. dzięki wsparciu doświadczonych spółdzielni osób dorosłych, w szczególności sieci SPOŁEM. Do dziś SPOŁEM stanowi jedno z najważniejszych ogniw instytucjonalnych

wspierających działalność SU – zarówno poprzez finansowanie szkoleń dla nauczycieli-opiekunów, jak i dzielenie się praktyczną wiedzą oraz wieloletnim doświadczeniem spółdzielczym. Pomoc ta, choć mniej formalna niż w okresie sprzed transformacji, wciąż ma charakter bardzo wymierny. Obecnie tylko jedna spółdzielnia SPOŁEM utrzymuje struktury na poziomie wojewódzkim, a dwie kolejne tworzą struktury regionalne aktywnie współpracujące z SU.

W ostatnich latach obserwuje się ponowne ożywienie zainteresowania spółdzielczością uczniowską, w dużej mierze dzięki intensywnemu nagłaśnianiu tematyki ekonomicznej, finansowej i przedsiębiorczej przez instytucje takie jak WIB oraz KCEE. Ich inicjatywy edukacyjne przyczyniły się do tego, że w skali kraju powstaje obecnie średnio jedna-dwie nowe spółdzielnie uczniowskie miesięcznie. Wśród szczególnie dynamicznych przykładów rozwoju ruchu znajduje się działalność Stowarzyszenia Morena na Pomorzu, które poprzez pracę środowiskową i aktywizację młodych mieszkańców regionu przyczyniło się do powołania aż 28 nowych SU w bardzo krótkim czasie. Wsparciem dla tych działań okazało się finansowanie z programów norweskich. Co ważne, dzięki aktywności Moreny powstały spółdzielnie o profilach wykraczających poza klasyczny model sklepiku szkolnego – np. mini-przedsiębiorstwo zajmujące się produkcją koszulek.

Rok bieżący (2025) ma szczególny wymiar symboliczny – obchodzone jest 125-lecie spółdzielczości uczniowskiej w Polsce. Jubileusz ten uwypukla długą tradycję instytucji, ale równocześnie zwraca uwagę na współczesne bariery ograniczające jej rozwój. Najczęściej wskazywanymi przeszkodami są brak jasnych regulacji prawnych oraz niewystarczająca promocja idei SU. Równocześnie istotną barierą jest fakt, iż nauczyciele podejmujący się roli opiekuna spółdzielni – roli kluczowej dla jej działalności – zwykle nie otrzymują żadnego wynagrodzenia ani formalnego docenienia. W kontekście rosnącego obciążenia

3 Rozdział opracowano na podstawie wywiadu eksperckiego z Anną Bulką, Prezes Fundacji Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej oraz analizy materiałów fundacyjnych.

nia nauczycieli, nierzadko pracujących w kilku szkołach jednocześnie, dodatkowe zadania organizacyjne stają się często ponad ich siły. Problem ten ma także konsekwencje strukturalne – brak wystarczającej liczby osób gotowych do pełnienia funkcji mentorów czy trenerów SU ogranicza możliwości tworzenia szerszych, regionalnych struktur współpracy.

Na rozwój spółdzielni wpływa również postawa dyrekcji szkół oraz lokalna aktywność rodziców. Jak podkreśla Prezes Fundacji, łatwiej jest o powstanie SU tam, gdzie dyrekcja jest otwarta, zaangażowana i nie obawia się braku jednoznacznych regulacji prawnych. W niektórych przypadkach inicjatywa wychodzi wprost od rodziców, którzy dostrzegają wartość spółdzielni jako narzędzia rozwoju kompetencji społecznych i ekonomicznych dzieci. Zauważalna jest także tendencja, zgodnie z którą SU częściej funkcjonują w mniejszych ośrodkach miejskich. Wynika to z kilku czynników: po pierwsze, przynależność do SU stanowi tam formę nobilitacji i prestiżu („*Jak pójdę do siódmej klasy, będę mógł być w SU*”). Po drugie, lokalni przedsiębiorcy, dostawcy i banki spółdzielcze chętnie wspierają działalność młodzieży. Po trzecie, lokalne społeczności wyraźnie doceniają aktywnych uczniów, co wzmacnia społeczne znaczenie SU. Dodatkowo spółdzielnie w takich miejscowościach często angażują się w inicjatywy charytatywne na rzecz konkretnych osób lub projektów, zwiększając swoją widoczność i poczucie sensu działania.

Jeżeli chodzi o strukturę wiekową uczestników, działalność SU koncentruje się przede wszystkim wokół uczniów klas 7–8 szkół podstawowych oraz klas maturalnych szkół ponadpodstawowych. Tym niemniej uczniowie, którzy poznali ideę SU wcześniej, często kontynuują zaangażowanie po przejściu do kolejnej szkoły, przenosząc tę inicjatywę na nowy grunt.

Ważnym zagadnieniem są również szkolenia prowadzone przez Fundację. Te odbywają się głównie w okresie wakacyjnym, co wynika z braku wystarczających zasobów organizacyjnych, czasowych i finansowych pozwalających na prowadzenie większej liczby szkoleń w trakcie roku szkolnego. Wsparcie szkoleniowe zapewniają także wcześniej przeszkoleni lokalni mentorzy współpracujący z Fundacją oraz inne organizacje, m.in. Fundacja na rzecz Spółdzielczości w Poznaniu i okolicach. Dodatkową pomoc oferują ośrodki wsparcia ekonomii społecznej oraz rady spółdzielni SPOŁEM.

Co istotne, pandemia COVID-19 miała stosunkowo niewielki wpływ na działalność SU. Tylko nieliczne spółdzielnie czasowo zawiesiły swoją aktywność, a przypadki trwałej likwidacji były marginalne. Ruch SU wykazał się więc znaczną odpornością organizacyjną, choć jednocześnie pandemia nie przyczyniła się do zwiększenia liczby nowych liderów, mentorów czy opiekunów – brak „świeżej krwi” pozostaje jednym z większych wyzwań współczesnej spółdzielczości uczniowskiej. Interesujące jest przy tym, że działalność Fundacji pobudza także pamięć o dawnych doświadczeniach – część dorosłych, którzy aktywnie działali w SU w czasach PRL, reaguje na informacje o współczesnych inicjatywach ze zdziwieniem i entuzjazmem, deklarując, że byli przekonani, iż taka forma aktywności młodzieży dawno zanikła.

W świetle zebranych obserwacji Prezes Fundacji wyraźnie wskazuje, że wzrost liczby SU w Polsce mógłby być możliwy dzięki wprowadzeniu stabilniejszych ram prawnych, rozszerzeniu szkoleń dla dyrekcji szkół oraz intensyfikacji działań promocyjnych. Kluczem pozostaje jednak otwartość środowisk szkolnych, gotowość do zaangażowania oraz włączenie lokalnych społeczności, które – jak pokazuje wiele przykładów – potrafią stworzyć sprzyjające warunki dla rozwoju spółdzielczości uczniowskiej.

Podsumowanie

Spółdzielczość uczniowska, obecna w Polsce od 1900 r., stanowi trwały element edukacji poprzez działanie, rozwijając przedsiębiorczość, samorządność i odpowiedzialność społeczną młodzieży. Jej współczesne kontynuacje – w szczególności szkolne miniprzedsiębiorstwa oraz programy realizowane przez Fundację Młodzieżowej Przedsiębiorczości – pozwalają uczniom na praktyczne prowadzenie działań gospodarczych, podejmowanie decyzji biznesowych i nabywanie realnych doświadczeń rynkowych. W wielu krajach tego rodzaju inicjatywy są integralną częścią systemów edukacji, stanowiąc element strategii wzmacniania kompetencji finansowych i przedsiębiorczych młodych ludzi.

Analizy i badania potwierdzają, że udział w miniprzedsiębiorstwach zwiększa sprawczość uczniów, poprawia ich umiejętności pracy zespołowej, komunikacji, planowania i rozwiązywania problemów, a także kształtuje postawy odpowiedzialności i kreatywności. Jednocześnie sprzyja lepszemu rozumieniu funkcjonowania współczesnej gospodarki i roli przedsiębiorczości w życiu społecznym. Doświadczenia międzynarodowe wskazują, że uczniowie

prowadzący szkolne firmy osiągają wyższy poziom kompetencji ekonomicznych oraz większą gotowość do podejmowania inicjatyw w dorosłym życiu.

Włączenie szkolnych firm i spółdzielni uczniowskich w szersze środowisko szkoły sprzyja realizacji celów edukacji ekonomicznej, obywatelskiej i społecznej. Podkreśla się również znaczenie partnerstw z lokalnymi przedsiębiorstwami, organizacjami pozarządowymi i instytucjami publicznymi, które wzmacniają praktyczny wymiar nauki. Aby jednak szkolne miniprzedsiębiorstwa mogły rozwijać się w sposób stabilny i profesjonalny – zarówno w Polsce, jak i w środowiskach polonijnych – konieczne jest zapewnienie jasnych ram organizacyjno-prawnych, przygotowanie i wsparcie nauczycieli-praktyków oraz tworzenie trwałych partnerstw z otoczeniem społeczno-gospodarczym. Wprowadzenie takich rozwiązań sprzyja budowaniu wartościowych, nowoczesnych i efektywnych form edukacji, które realnie przygotowują młodych ludzi do funkcjonowania w dynamicznej gospodarce XXI wieku.

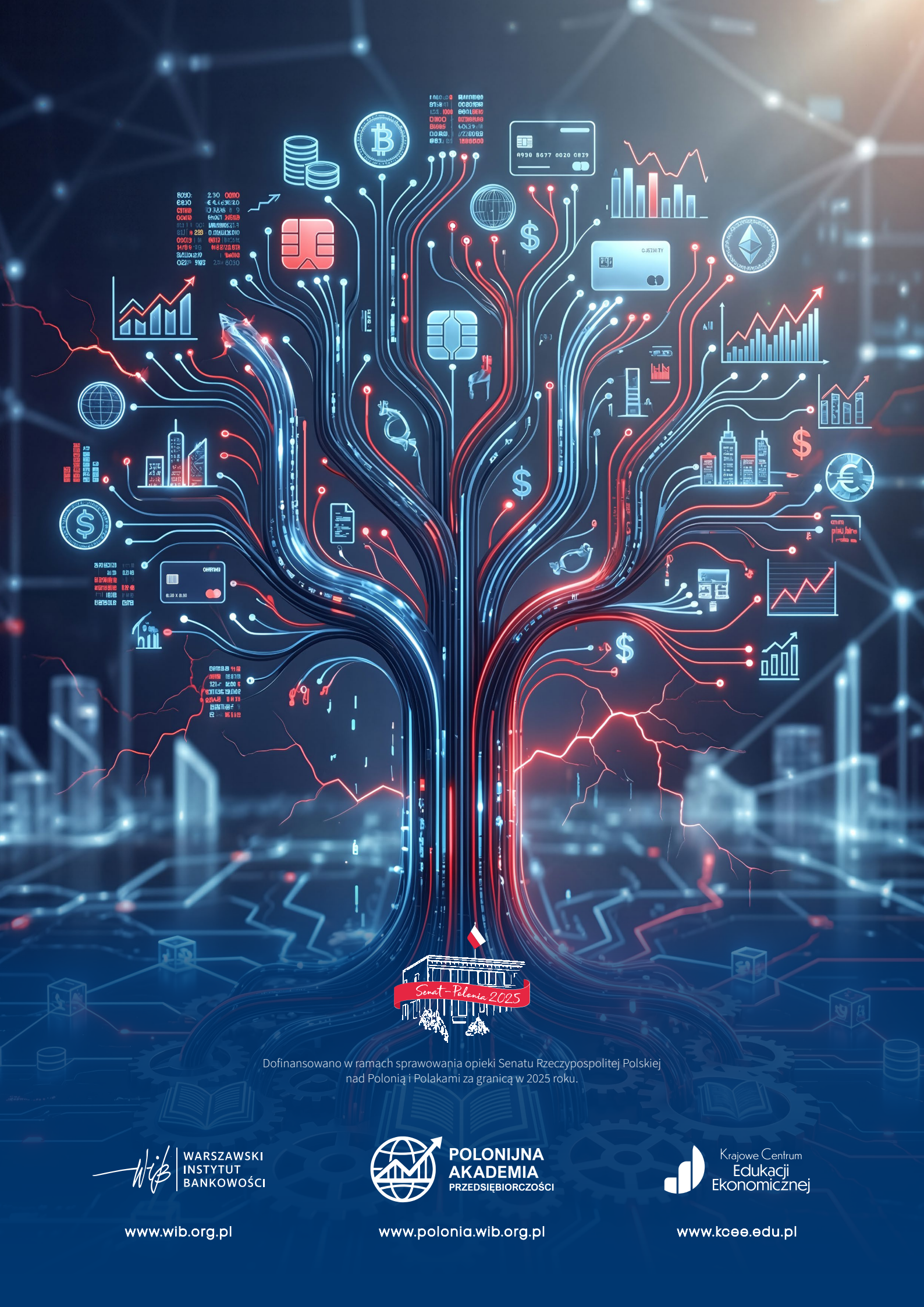
Bibliografia

1. Banco de España & Ministerio de Asuntos Económicos y Transformación Digital (2022). *Plan de Educación Financiera 2022–2025*. Banco de España, https://www.cnmv.es/DocPortal/Publicaciones/PlanEducacion/Planeducacionfinanciera_22_25es.pdf. (data dostępu: 15.11.2025 r.).
2. Borzaga, Carlo, Roger Spear, eds. *Trends and challenges for co-operatives and social enterprises in developed and transition countries*. Trento: Edizioni 31, 2004.
3. Brand, A. (2016). Spółdzielnia uczniowska - organizacja w patronackim otoczeniu. Bank.pl, <https://bank.pl/wp-content/uploads/2016/02/nbs.2016.01.049-053.pdf> (data dostępu: 03.11.2025 r.).
4. Brzozowska-Wabik, J., & Fila-Kicman, U. (2021). Spółdzielczość uczniowska i inne formy przedsiębiorczości społecznej dzieci i młodzieży w wybranych krajach Unii Europejskiej. *Ministerstwo Rodziny i Polityki Społecznej, Departament Ekonomii Społecznej i Solidarnej*. https://www.senat.gov.pl/download/gfx/senat/pl/senatinicjatywyplik/2154/4/1._ekspertyza_formy_wspierania_przedsiębiorczosci_społecznej_mlodych_w_ue_30112021.pdf. (data dostępu: 03.11.2025 r.).
5. Bulka, A., & Fila-Kicman, U. (2025). Analiza ustawodawstwa w zakresie sposobu funkcjonowania i organizacji spółdzielni uczniowskich w szkołach i placówkach oświatowych w wybranych krajach Unii Europejskiej oraz wskazanych krajach świata. *Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Petycji*. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/7507/plik/oe-519.pdf>. (data dostępu: 03.11.2025 r.).
6. Centrum Edukacji Obywatelskiej. Spółdzielnia uczniowska. Czyli szkoła demokracji i biznesu Rozmowa z Katarzyną Kalinowską i Michałem Tragarzem. <https://ceo.org.pl/spoldzielnia-uczniewska-czyli-szkola-demokracji-i-biznesu>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
7. Dychała, J. (2015). Startup w szkołach ponadgimnazjalnych jako instrument pobudzania rynku pracy. *Management Systems in Production Engineering* 3(19), 2015.
8. Eide, T. H., & Olsvik, V. M. (2017). Qualitative case study of mini-company experiences in five European countries. *If everything is told to you, it is not learning. You have to figure out something on your own*.
9. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. (2025a). Entrepreneurial Skills Pass. <https://miniprzedsiębiorstwo.junior.org.pl/pl/entrepreneurial-skills-pass>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).
10. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. (2025b). GEN-E 2025 w Atenach. <https://junior.org.pl/pl/wydarzenia/gen-e-2025-w-atenach>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).
11. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. (2025c). *Młodzieżowe miniprzedsiębiorstwo: Strona główna*. <https://miniprzedsiębiorstwo.org.pl/>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).
12. Fundacja Młodzieżowej Przedsiębiorczości. (2025d). *Programy*. <https://junior.org.pl/pl/programy>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).
13. Fundacji Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej. (2025). *Statut*. <https://frsu.pl/o-fundacji/statut/>. (data dostępu: 15.11.2025 r.).
14. Garncarz, J. (2024). Zagadnienia ekonomiczne w programach nauczania wybranych przedmiotów - analiza dobrych praktyk niektórych krajów europejskich. *Kancelaria Senatu. Biuro Analiz i Petycji*. <https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatekspertyzy/7162/plik/oe-505.pdf>. (data dostępu: 15.11.2025 r.).
15. Gdańska Fundacja Przedsiębiorczości. (2019). *Rozwój młodych przedsiębiorczych. Raport z badania*. Gdańsk. https://inkubatorstarter.pl/wp-content/uploads/2020/11/Rozw%C3%B3j_Młodych_Przedsi%C4%99biorczych-raport.11.2019.pdf. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
16. Grabarek, K. (2022). Przedsiębiorczość-zaniedbany obszar edukacji Pytanie o szanse praktykowania przedsiębiorczości. *Studia z Teorii Wychowania*, 13(4 (41)), 389–408.
17. JA Alumni Poland. (2025). JA Alumni Poland: Strona główna. <https://jaalumni.pl/>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).

18. JA Europe. (2025). Athens shines as Europe's Youth Entrepreneurship capital at Gen-E 2025. <https://gen-e.eu/ja-greece-europes-largest-youth-entrepreneurship-festival-gen-e-2025-begins-virtually-and-will-culminate-in-july-in-athens/>. (data dostępu: 05.10.2025 r.).
19. Johansen, V. (2022). Mini-companies and school performance in four European countries. *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 47(1), 128-140.
20. Julianti, L., Syifa, A. N., Putri, N. A., & Shantini, Y. (2025). Analysis Of Students Understanding And Interest In Joining Cooperatives. *Empowerment: Jurnal Ilmiah Program Studi Pendidikan Luar Sekolah*, 14(2), 305-317.
21. Krajowa Rada Spółdzielcza. (2022). Spółdzielnia uczniowska w oknie szkoły - rozstrzygnięcie konkursu. *Krajowa Rada Spółdzielcza*. <https://krs.org.pl/?view=article&id=1918:spoldzielnia-uczniowska-w-oknie-szkoly&catid=11>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
22. Krajowa Rada Spółdzielcza. (2025a). Spółdzielczość uczniowska na ścieżce legislacyjnej. Podsumowanie wspólnego posiedzenia Komisji Edukacji i Komisji Ustawodawczej Senatu RP. *Krajowa Rada Spółdzielcza*. <https://krs.org.pl/?view=article&id=2409:spoldzielnosc-uczniowska-na-sciezce-legislacyjnej-podsumowanie-wspolnego-posiedzenia-komisji-edukacji-i-komisji-ustawodawczej-senatu-rp&catid=11>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
23. Krajowa Rada Spółdzielcza. (2020a). Konkurs literacki „Moja przygoda ze spółdzielnią uczniowską” na 120-lecie SU. *Krajowa Rada Spółdzielcza*. <https://krs.org.pl/?view=article&id=1580:konkurs-literacki-moja-przygoda-ze-spoldzielnia-uczniowska-na-120-lecie-su&catid=11>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
24. Krajowa Rada Spółdzielcza. (2020b). Konkurs na najlepiej pracującą spółdzielnię uczniowską w roku szkolnym 2019/2020 – rozstrzygnięcie. *Krajowa Rada Spółdzielcza*. <https://krs.org.pl/?view=article&id=1680:konkurs-na-najlepiej-pracujaca-spoldzielnie-uczniowska-w-roku-szkolnym-2019-2020-rozstrzygnięcie&catid=11>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
25. Krajowa Rada Spółdzielcza. (2025b). Spółdzielnie uczniowskie (SU) wczoraj i dziś - obejrzyj film o spółdzielczości w szkołach [Materiał wideo]. *Krajowa Rada Spółdzielcza*. <https://krs.org.pl/muzeum/audio-wideo/2467-spoldzielnie-uczniowskie-su-wczoraj-i-dzis-obejrzyj-film-o-spoldzielnosci-w-szkolach>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
26. Krogulec-Sobowiec, M. (2007). Wspieranie nauczycieli i uczniów w edukacji podstaw przedsiębiorczości. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski i B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*. Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, 184–189.
27. Liebel, M. (2009). School pupils' firms and mini-companies in Germany. *International journal of sociology and social policy*, 29(3/4), 186–196.
28. Magiera E. (2019). Podstawy formalno-prawne działalności spółdzielni uczniowskich w Polsce w latach 1945-1989, w: *Założenia i realizacja ustroju szkolnego w Polsce w latach 1945-1989 (wybrane aspekty)*, red. B. Walak, Gorzów Wielkopolski: Akademia im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, 63–90.
29. Magiera E. (2011). Spółdzielczość jako forma edukacji w szkolnictwie polskim Drugiej Rzeczypospolitej, *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*, Szczecin.
30. Magiera, E. (2024). Spółdzielczość uczniowska w Polsce w okresie międzywojennym i jej walory wychowawcze. *Roczniki Pedagogiczne*, 16(1), 117–128.
31. Magiera E. (2016). Zarys rozwoju ruchu spółdzielczego na ziemiach polskich pod zaborem pruskim w drugiej połowie XIX i na początku XX wieku oraz jego edukacyjny charakter, *Studia Pedagogica Ignatiana* 19(3), 183–197.
32. Majchrowicz, E. (2007). Nauka przez działanie: *Dzień przedsiębiorczości i Młodzieżowe Miniprzedsiębiorstwo* przykładami dobrych praktyk przedsiębiorczości szkolnej. W: P. Wachowiak, M. Dąbrowski i B. Majewski (red.), *Kształtowanie postaw przedsiębiorczych a edukacja ekonomiczna*. Warszawa: Fundacja Promocji i Akredytacji Kierunków Ekonomicznych, 184–189.
33. Ministerie van Financiën. (2014). *National Strategy for Financial Education in the Netherlands*. https://www.ifec.org.hk/common/pdf/fls/about-iec/Netherlands_Olaf%20Simonse_final_r.pdf. (data dostępu: 15.11.2025 r.).

34. Mulyadi, T., Rahman, F., Niode, I. Y., & Zulkifli, Z. (2022). The role of student cooperatives in improving entrepreneurship spirit (study on cooperative students of gorontalo university). *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*, 5(3).
35. Oosterbeek, H., van Praag, C. M., & IJsselstein, A. (2007). *The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship competencies and intentions: An evaluation of the junior Achievement Student Mini-Company Program* (027). Jena Economic Research Papers.
36. Parszewski, K. (2000). 100 lat Spółdzielczości Uczniowskiej w Polsce. *Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego* 14, 282–287.
37. Polska Fundacja Społeczeństwa Przedsiębiorczego. (2016). Spółdzielnia uczniowska: Praktyczna nauka postaw kooperacji i przedsiębiorczości wśród uczniów. Przewodnik. <http://www.spoldzielniauczniowska.pl/pliki/przewodnik.pdf>, (data dostępu: 02.11.2025 r.).
38. Prus, A. (2018). Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej jako instytucja wspierająca spółdzielczość dzieci i młodzieży szkolnej. *Edukacja Humanistyczna*, 2(39), 117–130.
39. Prus, A. (2021). Funkcje witryn internetowych spółdzielni uczniowskich w szkołach ponadpodstawowych. *Studia Paedagogica Ignatiana*, 24(3), 133–154.
40. Prus, A. (2016). Spółdzielnie uczniowskie w szkolnictwie polskim w latach 1989-2016. *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego*.
41. Quesel, C., Moeser, G., & Burren, S. (2015). Project-Based Learning in Mini-Companies. Student Perceptions of "Young Enterprise Switzerland". *Journal of Business Administration and Education*, 7(2).
42. Rachwał, T., Bigos K., Garncarz J. (2025). Postawy przedsiębiorcze i plany edukacyjne uczniów szkół polonijnych. Raport z badania. *Warszawa: Fundacja Warszawski Instytut Bankowości*.
43. Rahandusministeerium (2021). *Eesti elanike rahatarkuse edendamise strateegia aastateks 2021–2030*. https://www.fin.ee/sites/default/files/documents/2021-11/eesti_elanike_rahatar_kuse_edendamise_straateegia_aastateks_20212030_a4.pdf. (data dostępu: 15.11.2025 r.).
44. Ruškýtė, D. (2018). Efficiency of Student Mini-Company Developing Personal Qualities. *Pedagogika*, 130(2), 148–164.
45. Rzecznik Praw Dziecka. (2025). Spółdzielnie uczniowskie. Ten temat wymaga wystuchania najmłodszych. *Biuro Rzecznika Praw Dziecka*. <https://brpd.gov.pl/2025/07/15/spoldzielnie-uczniowskie-ten-temat-wymaga-wysluchania-najmlodszych/>. (data dostępu: 03.11.2025 r.).
46. The Scottish Government. (2016). *Scotland's Social Enterprise Strategy 2016-26*. <https://www.gov.scot/binaries/content/documents/govscot/publications/strategy-plan/2016/12/scotlands-social-enterprise-strategy-2016-2026/documents/00511500-pdf/00511500-pdf/govscot%3Adocument/00511500.pdf>. (data dostępu: 15.11.2025 r.).
47. Stawicki, R. (2012). Historia i teraźniejszość spółdzielni uczniowskich w Polsce. *Kancelaria Senatu, Biuro Analiz i Dokumentacji*. https://www.senat.gov.pl/gfx/senat/pl/senatopracowania/33/plik/ot-614_inter.pdf. (data dostępu: 03.11.2025 r.).
48. Świtalski Z. (1985). Historia spółdzielczości uczniowskiej w Polsce w latach 1900–1985, *Naczelna Rada Spółdzielcza*, Warszawa.
49. Tęcza Polska. (2019). Spółdzielnie uczniowskie – Tęcza Polska. <http://spoldzielnie.org.pl/sites/default/files/Listopad%202019.pdf>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
50. Tęcza Polska. (2018). Spółdzielnie uczniowskie – Tęcza Polska. <https://zsme.poznan.pl/1/vzor/Artyku%C5%82%20o%20sp%C3%B3%C5%82dzielni%20VZ%C3%93R%20w%20magazynie%20og%C3%B3lnopolskim.pdf>. (data dostępu: 02.11.2025 r.).
51. Tęcza Polska. (2017). Spółdzielnie uczniowskie – Tęcza Polska, numer specjalny poświęcony spółdzielczości uczniowskiej. Fundacja Rozwoju Spółdzielczości Uczniowskiej. https://www.frsu.pl/uploads/publikacje/su_teczapolska_2017-12_20180104115835.pdf. (data dostępu: 02.11.2025 r.).

52. Zapotoczna, M. (2016). Uczniowskie firmy wobec tworzenia edukacyjnej wspólnoty. W: A. Minczanowska, A. Szafrńska-Gajdzica, M.J. Szymański (red.). *Szkoła: wspólnota dążeń?* (270-280). Wydawnictwo Adam Marszałek: Toruń.
53. Zimnoch, K. (2018). The role of student cooperatives in education in Poland in the 21st century. In *Proceedings of the International Scientific Conference "Rural Environment. Education. Personality (REEP)"* (11).



Dofinansowano w ramach sprawowania opieki Senatu Rzeczypospolitej Polskiej nad Polonią i Polakami za granicą w 2025 roku.



www.wib.org.pl



www.polonija.wib.org.pl



www.kcee.edu.pl